

בס"ד

מאמר מערכת ובחרת בחיים

מאחר שבא מאמר ה"ת: "החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך". (דברים ל'). מי פתי יסור מדרך החיים אל דרך המות, ומה מקום יש עוד לייצר הרע ולבחירה. ומאידך הרי לכאורה רואים שלא כך הוא, "הנה אלה רשעים ושלוו עולם השיגו חייל" כו'. והיה נראה בפשוטו שדרך החיים והמוות שבפסוק הנ"ל הוא על חיי הנצח ועולם הבא, ולא בעולם הזה השפל.

אבל חז"ל לא כך פרשו, בספרי דברים פסקא נג:

משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים, אחד שתחילתו מישור וסופו קוצים, ואחד שתחילתו קוצים וסופו מישור, והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם אתם רואים את שביל זה שתחילתו מישור, כשתים ושלש פסיעות אתם מהלכים במישור, וסופו לצאת לקוצים. ואתם רואים את שביל זה שתחילתו קוצים, כשתים ושלש פסיעות אתם מהלכים בקוצים, וסופו לצאת למישור. כך אמר להם משה לישראל, אתם רואים את הרשעים שמצליחים בעולם הזה, כשנים ושלשה ימים הם מצליחים, וסופם למהות באחרונה.

א"כ שלות הרשעים גם בעולם הזה אינה אלא תעתוע זמני, תחילתו מישור וסופו קוצים. וזו הסיבה שנמשלו הגוים לחמור, משום שהחמור בעודו עייר קטן נאה הוא, ורק משגדל נעשה כעור. כמ"ש רז"ל. זהו התעתוע של דרך המות, וכח אחיזת היצר - אחיזת עינים - להראות לאדם את תחילת הדרך הנקיה מקוצים ולהסתיר ממנו את המשך הדרך.

ואשר על כן אמרו רז"ל "אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות", כיון שלא יתכן אחרת, הרי לא ירוץ שום בר דעת לתהום רק משום שלפני התהום יש מסלול ריצה נוח. ואם חטאים רדפו רעה, והוא דרכי מות, ובכל זאת אדם חוטא, על כרחך שנכנסה בו רוח שטות.

אלא שא"כ צ"ב מדוע בר עונשין הוא, הרי שוטה לאו בר עונשין הוא.

וליישב זה נקדים, מאמר החכם מכל אדם "יראת ה' ראשית דעת". ויש להתבונן מדוע ראשית דעת צריך לזה, הרי מי שבידו עושר וריש ברצונו משפיל וברצונו מרומם כו', איך אפשר שלא לירא ממנו. ומאידך הרי רואים שאינו כן, ללא עבודה והכנה לא יקנה האדם יראה כלל, וכעיר פרא אדם וילד גם כי יזקין לא תסור אוולתו ממנו, ורק אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפסנה אז תבין יראת ה'. הכיצד?

תשובה לזה נתנה כבר התורה, כי רצון ה' הוא: "החיים והמות נתתי לפניך" כו'. אם היה לאדם יראה טבעית כהוראת השכל, כנ"ל, לא היה מציאות של ובהרת בחיים כלל. ולא זה רצון ה'. לכן בחכמתו יתברך סילק מהאדם יראה טבעית זו, ונתן בידו בחירה בדרך החיים ובחירה בדרך המות, כדי שיעמול להבחין ולהשיג דרך החיים. [וראה בכל זה להגר"י בלזר, בשערי אור].

ומעתה מיושבת גם הקושיא הראשונה, מכיון שיראת ה' ראשית דעת, והיא תרעא דכלא, ומי שאין בו יראת שמים גם אם יש בו תורה אין בו כלום, כיון שעלול ומוכן הוא לשטות - הוא החטא. נענש החוטא על מה שלא הכין ליבו ליראה את ה', כי אם היה מכין ליבו ליראה את ה' ביראת העונש, לא היה מקום לרוח שטות לבעתו. נמצא א"כ שב"דרך החיים" בראש ובראשונה יש לבקש יראת שמים. והם דברי חז"ל [ברכות לגב] הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יר"ש. והדברים ארוכים. וזהו שמבקשים בתפלות ר"ה ויוה"כ: ובכן תן פחדך כו' ויראתך כו'. כי צריך לזה התעוררות ותפלה. וכשיש יראת ה', ממילא יעשו כולם אגודה אחת כו', כי כשיש יר"ש יש דבר מאחד לכולם, וסר המונע לפירוד שהוא "לתאוה יבקש נפרד", ושאר סיבות. ונעשים כל ישראל אגודה אחת כו', לא עדרים עדרים כו', שאינו בבחינת אגודה אלא אסיפה. אלא דבר המאחד לכולם בהכרח, הוא הנקרא אגודה. וזהו רצון וכבוד ה' ודאי.

יהי"ר שהשנה הבעל"ט תשס"ג – תהא שנת סוף גלותינו, לפרט ולכלל.

תזכורת: אין מזרזין כו', למכובדינו מנויי החוברת שטרם שלמו, נא להזדרז ולשלם.

גליון 42 עוסק:

- א. מדור גנוי ארץ ישראל. הפרשת תרו"מ על ידי שליח מפירותיו של השליח. מהגר"ש מזרחי זצ"ל.
- ב. שו"ת ממור"ר הגר"ש"מ עמאר שליט"א. בענין סוכה על גבי סככת עץ. והאם מותר לבנות סוכה כשרה תחת סככה כזו.
- ג. אתרוג טבל ביום ראשון ובשאר ימים אם יוצאים בו ידי חובה. יו"ר המכון הרש"ז ריוח שליט"א
- ד. שנות ערלה באילן שלא עשה פירות בשנות הערלה. הרב יצחק רצהבי שליט"א
- ה. חיוב תרו"מ בעצמים שונים. הרב אליהו לוי שליט"א.
- ו. המשך מאמר בענין בעיות הצביעה בתכלת. העורך.
- ז. שיעור עיסה החייבת בחלה והאם נתקטנו השיעורים. הרב גד שקורי שליט"א.
- ח. מדור תגובות. על זיהוי התכלת. ד"ר אורן אהרן רוזן שליט"א.

בייקרא דאורייתא

ובברכת שנה טובה וחג שמח

המערכת

מדור גנזי ארץ ישראל

הגאון רבי שלום מזרחי זלה"ה
חבר בי"ד העליון מחבר שו"ת דברי שלום

חתורם מפירותיו על פירות חבירו שלא מדעת חבועלים

כתב הר"מ (פ"ד מתרומות ה"ב): חמשה לא יתרמו ואם תרמו אין תרומתם תרומה וכו', והתורם שאינו שלו שלא ברשות הבעלים, אבל התורם משלו על של אחרים הרי זה תרומה, ותיקן פירותיהם, וטובת הנאה שלו, שנותנה לכל כהן שירצה. כן פסק מרן (סימן של"א סע' ל). וכתב הכ"מ (פ"ד מתרומות ה"ב) וז"ל, בפרק אין בין המודד (נדרים לו, ב) איבעיא לן התם אם צריך דעתו של בעל הפרי, ולא איפשיטא. ובתר הכי אבעיא לן טובת הנאה של מי, ואסיקנא דטובת הנאה של תורם, דא"ר אבהו אר"י התורם משלו על שאינו שלו טובת הנאה שלו. ומשמע דממילא נפשטה גם בעיא ראשונה. עכ"ל הכ"מ. ובב"י כתב וז"ל, ואפשר דמשמע להו דרבי ירמיה דבעי טובת הנאה של מי, פשיטא ליה דתורם משלו על של חבירו לא צריך דעתו, דאי הוה צריך, פשיטא דטובת הנאה של בעל הכרי, כיון דתורם שליחותיה עביד, אינו בדין שיהא טוה"נ של תורם. עכ"ל הב"י. וכ"כ מהר"י קורקוס, דממילא נפשטא גם בעיא ראשונה, ומייתי להא דרב אבהו שלהי פ"ק דתמורה (ב, א).

אבל הב"ח כתב לדחות דברי הב"י, דאפילו את"ל דצריך דעתו של בעל הכרי ושליחותיה עביד, אפילו הכי איכא למימר דטובת הנאה של תורם, דאי לאו פירי דידיה לא מתקנא כריא דההוא, או דלמא אי לאו כריא דההוא לא הווינן פיריה דהדין תרומה. עכ"ל הב"ח.

ואפשר ליישב דברי הב"י ומהר"ק על פי דברי הרשב"א בנדרים (לו, ב), דתורם משלו על של חבירו שאני, דלא בעינן שלוחו לדעתו אלא בתורם משל בעל הכרי על של בעל הכרי, אבל בתורם משלו על של בעל הכרי, כיון שאינו של בעל הכרי לא בעינן שליחות ממש, ואין הדבר תלוי אלא אי זכות לו, וזכין לאדם שלא בפניו, או לא זכות לו, דמצוה דנפשיה עדיף ליה. ע"ש ברשב"א. וא"כ לפי זה דלא הוה שליחותיה ממש, בכה"ג י"ל דטובת הנאה של תורם. אבל אם הוא מדעתו דבעל כרי, שליחותיה עביד, ואינו בדין שיהא טובת הנאה של תורם.

אמנם המשנה למלך והגר"א (ס"ק ע"ג) כתבו דדברי הב"י תמוהים, דאין שייכות בין בעיא שניה לראשונה, דבין אם נאמר דצריך דעת או לא צריך דעת, נסתפקו בגמ' טובת הנאה של מי, מי אזלינן בתר בעל הכרי או בתר בעל הפירות. ולמסקנא דטובת הנאה של תורם אפשר דאעיקרא צריך דעת בעל הכרי אלא דטוה"נ של תורם. ולפי

זה נמצא דבעיה ראשונה דאין צריך דעת בעל הפירות לא נפשטה, וא"כ מנין להרמב"ם דלא צריך דעת בעל הפירות. ותירצו עפ"ד הריטב"א בקידושין (כג,ב) דבעיא זו איפשיטא ממימרא דר"ה בבכורות. ע"ש.

ומ"ש הב"ח דפסק הר"מ כפשטות סתמא דתלמודא דלא בעינן דעתו, ואע"ג דדחינן ליה, מ"מ לא סמכינן על הדחייה אלא אפשיטותא דתלמודא, דהוא עיקר, ואין קושית הב"י קושיא כלל. ע"ש בב"ח. דבריו תמוהין בזה, כיון דסתמא דתלמודא קא דחי, בודאי סמכי עליה, דכן הוא דרך התלמוד בכל מקום.

אלא דהכא יש לומר דנקטינן לעיקר דא"צ דעתו, ממאי דאמרינן בסמוך על כך בעיא דטוה"נ של מי, איתביה תורם את תרומותיו ואת מעשרותיו לדעתו, ואי אמרת טוה"נ של בעה"פ הא קא מהניא ליה. ועיין בתוס' וברא"ש, דקס"ד השתא משלו על של בעה"פ קאמר, וא"צ דעת. ע"ש. מוכח דהעיקר כפשטותא דתלמודא דלעיל, דלא בעינן דעת, וכמ"ש הב"ח. ואע"ג דדחינן אמרי לא משל בעה"כ על של בעה"כ, ולדעתו דבעה"כ באומר כל הרוצה יבוא ויתרום. ע"ש. היינו כדי לדחות הפשיטותא לדעיל דטוה"נ דיליה, דחינן לפרושי בכה"ג דמשל בעל הכרי על של בעל הכרי. אבל לאחר למוקינן דטוה"נ שלו, ממילא ליתא להך דחיה, ונקטינן פירושא דמתניתין משלו על של בעל הכרי וטוה"נ שלו. כן נ"ל נכון בזה, דמתלמודא גופיה מוכח דנקטינן עיקר כפשטותא דתלמודא דלעיל, דמשלו על של בעל הכרי וא"צ דעת, ממאי דהוה ס"ד לפירושא בפשיטות ולמיפרך מניה ארב זירא דס"ל דתלוי בבעל הכרי.

ועוד יש לתמוה על דברי הב"ח, שכתב דקושית הב"י אינה קושיא כלל, משום דפסקינן כפשטותא דסתמא דתלמודא ולא כדדחי ליה. דהא בנדרים (לו,ב) באיבעיה הני כהני אי שלוחי דרחמנא או דידן, קפשיט סתמא דתלמודא מדתנן מקריב עליו קיני זבין, אכן ממאי דאמרינן אם היה כהן יזרוק עליו דם חטאתו ודם אשמו, דשלוחי דרחמנא ניהו. ואע"ג דדחינן לה, מ"מ הול"ל דהאיבעיא נפשטה מכח סתמא דתלמודא, דפשיט מניהו דשלוחי רחמנא ניהו. ואפ"ה כתבו התוס' והרא"ש והריטב"א (קידושין כג,ב) דלא איפשיטא הבעיא בנדרים. וכ"כ התוס' בבכורות (יא,א), והמאירי בנדרים (לו,ב) בשם רבותינו בעלי התוס'. וא"כ אין זה פשוט כ"כ עד דנאמר שאינה קושיא כלל, והיה עדיף להב"ח לומר שכן הוא שיטת הרמב"ם, ולא היה כותב הב"י כדבר פשוט וברור ובלי חולק.

נקטינן לדינא:

התורם מפירותיו על פירות חבירו אין צריך לשאול את דעת הבעלים, וטובת הנאה שייכת לתורם.

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הרב הראשי וראב"ד העיר ת"א יפו

סיכוך על גבי סככת עץ זבניית סוכה תחתיה

בעזהש"ת בשלישי בשבת כ"ח אב הרחמן התשס"ב

לעילוי נשמתה הזכה והטהורה של כלתי הצנועה והכשרה הרבנית רימונד
רוחמה בת רחל ע"ה. שנלב"ע ביום כ' אב הרחמן התשס"ב

נשאלתי בשבוע החולף מהרב המשגיח הראשי של בית מלון הילטון בעיה"ק תל אביב
יפו ת"ו, שיש להם סככה מלייסטים של עץ על שטח גדול (שמונה מאות מטרים
מרובעים) ועושים שם אירועים שונים, והמקום יפה עד מאוד. והנה בכל שנה עושים
סוכה במקום אחר מיועד לזה, והשנה קבלו הזמנות רבות לחג הסוכות הבעל"ט
בעה"ו, וחושבים לעשות סוכה במקום הסככה הנזכרת, שהוא שטח רחב ידים. ושאלו
בכפליים; האם מותר לסכך ע"ג הלייסטים הנזכרים. ועוד שאלו, אם מותר לבנות
סוכה חדשה נפרדת לגמרי, שתעמוד תחת הסככה הנ"ל.

והנה הסככה הנז' גבוהה מאד יש מקום שגובהו שבעה מטרים, ויש מקום שמגיע עד
תשעה מטרים, ויש קרשים מעץ גדולים מאד ורחבים שעומדים ברוחב המגרש הזה,
על עמודי בטון נצבים משני צדדיו, והם עומדים על צדיהם, ויש מרחק בין אחד לשני
כמו ארבעה מטרים, וביניהם יש פרגולות של לייסטים מסודרים ומתוקנים ברבועים
שונים, ועשויים לצל.

ומתחילה אמרו לי שהלייסטים מחוברים בברגים ומסמרים, אל המסגרת שבה הם
נתונים. ועוד זאת אמרו שרוחב כל לייסט הוא שווה לרווח שבין לייסט ולייסט, באופן
שהפרוץ והעומד שווים הם. ולפ"ז יש בזה שני חסרונות, אחד, שיש מסמרים
שמעמידים אותם. ומעמיד אסור. ועוד שהפרוץ והעומד שווים, וכדלהלן.

וראיתי בילקוט יוסף לידידי וחביבי ומחותני, הגאון מהר"י יוסף שליט"א, בחלק
מועדים (עמוד קכ"ו אות י"ד), שהביא מתשובת מר אביו, ג"ע עמוד ההוראה מרן
יביע אומר שליט"א, בתשובה כת"י, מתשרי תשי"ב, במרפסת מקורה בנסרים של עץ
הקבועים במסמרים, ויש ביניהם אויר כל שהוא שגשמים יכולים לרדת לתוכה,

ורוצים להסיר את הגג העליון וישארו הנסרים הקבועים בשביל סכך לסוכה, והעלה שאין להכשירה, עד שיוציאו המסמרים שבנסרים, ולנענע הנסרים לשם סוכה. וכתב דמרן נר"ו דן תחילה להכשיר, משום שעשה מעשה להסיר התקרה העליונה של האזבסט. ולא דמי לסוכה של יוצרים שהפנימית פסולה לסוכה, וכמ"ש בסוכה (ח' ע"א). ופירש"י ז"ל שם, דאע"ג דק"ל כב"ה, וא"צ סוכה לשם חג (שם ט' ע"א), הכא אינה סוכה, דלא מינכר דדר בה לשם סוכה, כי בכל השנה הוא דר בה, ושם רוב תשמישו וסעודתו ושינתו. ע"ש. עוד הזכיר הגמ' בסוכה (יד ע"א) בנסרים שיש בהם ד' טפחים, שר"מ פוסל משום גזרת תקרה. ע"ש. וכתב דהכא נמי אע"ג שיושב ואוכל וישן שם, ליכא למימר דפסולה, די ש לומר דגזרו רק כשהנסרים צמודים, ומשמשת למחסה ומסתור ממטר ומזרם, דבזה דומה לבית, אבל כאן שבלי גג האזבסט ירדו בה גשמים, נמצא דעיקר ישיבתו בה היה על סמך הגג העליון, ועתה שהסיר הגג ההוא, הוי הכשר מעולה. וכמ"ש בסוכה (ט"ו סע"א), דלר"י אליבא דב"ה כיון שעשה מעשה המוכיח שהוא יודע שאמרה תורה תעשה ולא מן העשוי, לא גזרינן משום תקרה. והואיל וגשמים יכולים לרדת בה אין שייך בה גזרת ביתו. ואע"ג שאינו עושה מעשה בגוף הסכך, רק במה שלמעלה ממנו, מהני. וע"ש שנו"נ בזה. וכתב לעיין ביב"א ח"ד (סי' מ"ט).

ובסוף כתב, ועכ"פ כיון שהנסרים האלו קבועים במסמרים של ברזל, הוה ליה מעמיד בדבר שאין מסככין בו, וכבר כתב המשנה ברורה (סימן תרי"ט סק"ו), שמה שכתב מרן להתיר חיבור כלונסאות הסוכה במסמרים של ברזל, הוא לכר"ע, דגם למאן דס"ל שאסור להעמיד בדבר שאין מסככין בו, כאן שאינו סומך הסכך על המסמרים, אלא רק מחזיק הכלונסאות המעמידים לסכך שפיר דמי. ע"ש. ומכיון שאנו חוששין לכתחילה שלא להעמיד בדבר שאין מסככין בו, וכמ"ש המגן אברהם בתירוץ אחד, וכ"כ רב פעלים ח"ב (חא"ח בסופו), ובבית השואבה, לכן יש להמנע מלהכשירה כך, עד שיוציא כל המסמרים, וינענע הנסרים לשם סוכה. ויש עוד להאריך בזה. עכת"ד.

ובנדון דידן אין ע"ז גג נוסף, ולא עושים שום מעשה בגוף הנסרים, ומצד זה לבד כבר יש מקום לפסול. אך יש לחלק ולומר, דכיון דלא דמי כלל לבית, וגם לא לסוכה של יוצרים, דכאן אינה עשויה אלא לצל בלבד. ועוד דעושה כאן מעשה גדול יותר בגוף הסכך, דמניח עליה סכך כשר.

אלא דאם באמת הנסרים תפוסים בברגים ומסמרים של ברזל, הרי היא מעמיד בדבר שאין מסככים בו, ואע"פ ששם עליה סכך כשר, מ"מ אינו רוב, דהפרוץ שוה לעומד. ואע"ג דק"ל פרוץ כעומד מותר, כבר אמרו דא"א לצמצם שימלא כל האויר בסכך כשר. וכ"פ הש"ע (סימן תרל"א סעיף ח') וז"ל, סיככה בשפודין שהם פסולים לסכך [כגון שהם של ברזל דפסולים, לכא"ע ע"פ סי' תרכ"ט ס"ב. משנ"ב שם ס"ק ט"ז], ואין בהם ארבעה, [דאם יש סכך פסול ד"ט באמצע פסול. משנ"ב שם סק"ז], ואין מהם ד' במקום אחד, והניח בין שפוד לשפוד כמלא שפוד, ונתן שם סכך כשר פסול, שא"א לצמצם שימלא כל האויר מסכך כשר, ונמצא הפסול מרובה, אבל אם העדיף סכך הכשר מעט על הפסול, או אם הפסול היה נתון שתי, ונתן הכשר ערב, או איפכא, כשר. שאז מתמלא כל האויר מסכך הכשר. עכ"ל מרן ז"ל. וע"ש בהגהת הרמ"א ז"ל.

וא"כ הכא נמי אם הם שוים, לא מהני הסכך הכשר שנותן ביניהם, אלא א"כ יתנו בכיוון הפוך, שזה שתי וזה ערב, והוא בלתי אפשרי במקום דק ומצומצם כזה. והלייסטים עצמם אינם ראויים לסכך בהם, דהם עומדים על ידי מסמרים.

ואע"ג דלדעת רוב הראשונים אין איסור להעמיד הסכך בדבר שאין מסככין בו, וכמ"ש בתשובה אחרת (שו"ת שמע שלמה ח"ד חא"ח סימן כ' אות ב'), דבסוכה (כ"א ע"ב) הסומך סוכתו בכרעי המטה כשרה, ור' יהודה אומר אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה פסולה, ונחלקו בגמ' בטעמא דרבי יהודה. ועולה דרק למ"ד אחד אליבא דר' יהודה הוא דס"ל דאין לסכך ע"ג דבר המקבל טומאה, והרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה לא הזכיר טעם זה כלל, רק כתב דר"י לטעמיה, דסוכה דירת קבע בעינן, ואין הלכה כר"י. וכ"כ רבינו עובדיה מברטנורה שם. ובאות ג' שם הוכחתי דרוב הראשונים פוסקים כחכמים, ואפילו לר"י לא ברירא מילתא, דרבים אוחזים לומר שהולך לפי טעמו שמצריך דירת קבע, ואנן קי"ל כרבנן דא"צ דירת קבע. אלא דחיישינן שלא לסכך ע"ג דבר שאין מסככים בו, וכמ"ש לעיל משם מרן הראש"ל יביע אומר נר"ו. והוא עפ"י דברי הר"ן ז"ל, דכתב דמדברי הר"ף ז"ל נראה דפוסק כרבי יהודה, וכטעמא דאין להעמיד ע"ג דבר המקבל טומאה. וע"ש.

והנה אחר כל הדברים האלה, הלכתי וראיתי את המקום, וטענתי שלפי ראייתי נראה דהפרוץ מרובה על העומד, וקראנו למהנדס שיש בידו כל התוכניות, וסוף דבר שעלה על סולם מיוחד יחד עם ת"ח אחד, הרטא"ד נר"ו, ובדקו ומדדו וכו', ואמרו לנו שברור שהריוח שבין הלייסטים גדול מרוחב הלייסט, לפחות בחצי סנטימטר. ונמצא

דאפשר לסככה כדין, בסכך כשר, ולבטל הלייסטים הנ"ל, דהפרוץ מרובה. ועוד התברר שאין להם מסמרים ולא ברגים כלל. ומעתה בודאי שמותר לסכך על גביהם בענפי אילן או קנים או מחצלות הכשרות, בלא שום חשש כלל. (ויש מקום לומר שבמחצלות מותר גם כשהפרוץ והעומד שוים, משום שמסככת על הכל, ואפשר דאין בזה חשש דא"א לצמצם. וכן אמר לי ידידי הגר"צ בוארון נר"ו).

ומעתה אין שום חשש כלל, דהלייסטים עצמם מצטרפים עם הסכך, דגם הם כשרים בלא פקפוק. ועוד דאפילו אם היו מסמרים וכדומה, הרי הפרוץ מרובה, וכשיסכך יהיה רובו סכך כשר. וק"ו בזה שהעצים הנ"ל עצמם כשרים. ועיין בש"ע (סי' תרל"א ס"ט), בית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה ובא להכשירו לשם סוכה די בזה שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה, או שיטול מבין שני נסרים אחד, ויתן סכך כשר במקומו וכולה כשרה אפי' הנסרים רחבים ארבעה, ויש מי שאומר שצריך שלא יהיו הנסרים רחבים ארבעה. עכ"ל. הנה ממ"ש מרן ז"ל, יש להוכיח לכאורה דהמסמרים שתופסים את הנסרים בתקרה, לא חשיב מעמיד בדבר שאין מסככים בו, דמשמע דרק בזה שהנסרים נעשו שלא לשם סכך כלל, אלא רק לקבל המעזיבה, בזה הוא דצריך להסיר המסמרים. וצ"ע עדיין בזה. דכאמור ביבי"א ח"ד, ובתשו' כת"י שהזכרתי לעיל משם ילקוט יוסף, כתב לפסול משום המסמרים. וצ"ע בס"ד.

והנה הפסול בזה הוא משום שאותם נסרים נעשו לשאת עליהם את המעזיבה, ולא עשו אותם להגן מפני החמה, ודמי למניח חבילת עצים להתייבש, דשייך בזה תעשה ולא מן העשוי, וכשיסיר המסמרים לשם עשיית סוכה, או כשנוטל אחד מהנסרים ויתן סכך כשר במקומו, מחשיב ליה כאילו סיכך בתחילה בכל הנסרים לשם סוכה (וכלשון המשנ"ב ס"ק כ"ג). וברש"י שם, וכן בפ"י הרמב"ם במשנה שם, כתבו שיפקפק וינענען לשם סוכה. ע"ש במשנ"ב ס"ק כ"ד. ועיין עוד במשנ"ב שם ס"ק כ"ה, ובביאור הלכה שם ד"ה או שיטול.

ובנדון דידן הנסרים הנ"ל נעשו רק להגן מפני החמה והו"ל סכך כשר, ואין בהם לא מסמר ולא בורג, רק שראשיהם תפוסים טוב ע"י שנכנסים זב"ז הדק ניטב, ויש גם דבק, אך אין לא מסמר ולא בורג, ולא שום דבר שמקבל טומאה, וע"כ אין בזה שום חשש.

ומה ששאלו עוד, אם מותר לעשות סוכה אחרת תחת הסככה ההיא, הנה לפי המבואר גם זה מותר בלא פקפוק, דהעצים ההם ג"כ כשרים. ועוד דחמתן מרובה מצילתן, שהפרוץ מרובה, וכאילו אין כאן סוכה כלל. וגם ידוע ומפורסם שהסוכות שעושים כיום א"א לשבת עליהם עם כרים וכסתות ואפי' ע"י הדחק, ומפורש בש"ע (רס"י תרכ"ח) דאם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של העליונה אפי' ע"י הדחק, התחתונה כשרה (וכרים וכסתות היינו עם האדם היושב ואוכל שם, דאז נקראת העליונה סוכה, ומיפסלה התחתונה, וכמ"ש במשנ"ב שם. ופשוט).

ומצד דחמתה דעליונה מרובה מצילתה, יש להכשיר התחתונה אפילו אם תהיה חזקה ויכולה לקבל כרים וכסתות (עם בני אדם) של העליונה. עכ"פ בכה"ג לא מיקרי סוכה תחת סוכה כלל, דהעליונה אין לה שם סוכה, שהרי חמתה מרובה על צילתה.

וכן מפורש במשנ"ב שם (סק"ז), שכתב, ואם העליונה חמתה מרובה מצילתה, אז אפי' שהתחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה, התחתונה כשרה, דסכך של עליונה כמאן דליתא דמי. עכ"ל.

ובכה"ג שהסכך העליון ג"כ כשר (רק שאין חמתה מרובה מצילתה), מצטרף גם הסכך העליון לתחתון לעשות צילתה של תחתונה מרובה מחמתה. ולמעשה אינם צריכים את זה, דבודאי ישימו סכך מלא על התחתונה, והיא כשרה בלא פקפוק. זה הנלע"ד בס"ד. וה' יראנו ביצועתו ויקיפנו בחסדיו הטובים והפשוטים מבית ומחוץ יצפנו, ויגאלנו שנית לעיני כל חי בשובה ונחת אמן.

שלמח משה עמאר

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

בדין אתרוג טבל, או שקבע מקום למעשר ראשון באתרוג ולא נתנו ללוי

ערש"ק פר' האזינו שבת שובה תשס"ג

אתרוג טבל ביום הראשון ובשאר ימים

שנינו במשנה במסכת סוכה (דף ל"ד, ע"ב) "אתרוג הגזול וכו' ושל דמאי ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין". ובגמ' שם (ל"ה, ע"ב) "ושל דמאי, מ"ט דבית הלל וכו' השתא נמי לכם קרינא ביה". משמע א"כ מהגמרא שכל הפסול באתרוג שהוא טבל זה משום שאינו לכם, להבדיל מדמאי שיכול להפקיר נכסיו ולהיות עני ומותר באכילת דמאי, וממילא דין לכם קרינא ביה, ורק בטבל גמור כיון דבעינן לכם פסול האתרוג.

ואמנם מוכרחים אנו לומר שאם החיסרון באתרוג שהוא טבל הוא משום דבעינן לכם, א"כ ע"כ שכל הפסול הוא רק ביום הראשון, אולם בשאר ימים שאין דין לכם (כדמפורש בגמ' סוכה דמ"א ע"ב) שפיר דמי לצאת ידי חובה באתרוג שהוא טבל. ובאמת שהדברים מפורשים ברבינו נסים על המשנה שם במס' סוכה (בד"ה של דמאי) וז"ל: "ולכ"ע בטבל גמור אין יוצאים בו ביום הראשון". והטעם הוא כפי שהוא כתב שם למעלה שכל החיסרון משום שבעינן לכם וליכא.

אלא שהר"ן הביא שם את דעת הרמב"ן, שמה שכתבה המשנה "של דמאי" הכוונה בדמאי של תרומה טמאה, אולם אתרוג שהוא טבל וק"ו דמאי אינו פסול, ואין כאן חסרון משום "לכם", כיון שיכול לסלק את הכהן ואת הלוי באתרוג דעלמא שיפריש ע"ז, ואין כאן חיסרון של "היתר אכילה" (ע"י בגמ' סוכה דל"ה ע"א ובתוד"ה לפי, ודוק), כיון שיכול לעשות אימתי שירצה, ודימה דין זה לאתרוג של אחין. וע"ש. וא"כ לפי"ד גם אתרוג שהוא טבל כשר גם ביום הראשון. אולם הר"ן חולק עליו וכותב שאין דבריו ברורים אצלו. ע"ש. ועו"ע בס' כפות תמרים על הסוגיה בסוכה שם, שכתב שדברי הרמב"ן אינם לכתחילה אלא בדיעבד, אולם לכתחילה גם לדעת הרמב"ן אין ליטול.

והנה בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן קצ"ב) כתב שהגם שהר"ן חולק על הרמב"ן מ"מ כדאי הוא הרמב"ן ז"ל לסמוך עליו. (והוסיף שם שכ"ז בזה"ז שתרומ' דרבנן, ועוד הוסיף שם שכיון שהיהודי חותך את האתרוג לשם מצוה ולא לשם אכילה, אין בו דין

טבל מן התורה). ובס' כפר"ת הנז' הביא את דבריו ודחאם, שכיון שהרמב"ן הוא נגד דעת שאר הראשונים אין לסמוך עליו, והוסיף לחלוק עליו בשאר דברים. ועי"ש.

(ובעיקר דין של הקוטף אתרוג למצוה, עי' בהר צבי או"ח ח"ב סי' ק"ט. ועוד שאם כדברי המהרשד"ם, א"כ יש להזהר כשמעשרים שלא יעשרו מאותם שנקטפו לשם אכילה, על האתרוגים של מצווה, שלכאורה הם דרגות חיוב שונות, ויעוי' בהר צבי זרעים ח"א סי' ע"ח, מש"כ בשם מרן הגרשז"א זצ"ל ומש"כ ע"ד).

ובדעת רבינו הרמב"ם מצינו שנחלקו בזה האחרונים, שהנה הרמב"ם כתב בהל' לולב (פ"ח ה"ט), שכל הפסולין משום מומין או משום גזל וגניבה, זה רק ביו"ט ראשון, אבל ביו"ט שני עם שאר ימים, כשר. אבל אם הפסול הוא משום ע"ז או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, בין ביו"ט ראשון ובין בשאר ימים פסול. עכת"ד. ורבינו מנוח שם על הרמב"ם מקשה שבשלמא ע"ז פסול משום דכתותי מכתת שיעוריה, אולם שאר איסורי אכילה שהחיסרון הוא משום לכם, א"כ מדוע לאסור, והו"ל להכשירן. אולם בהגהות הגר"א כתב (או"ח תרמ"ט אות כז-כח) שהרמב"ם כולל גם תרומה טמאה וערלה, ודלא כפירש"י והתוס' שס"ל שזה מדין לכם אלא כיון שאין לזה היתר אכילה, הו"ל כדין מיכתת שיעוריה ופסול כל שבעה.

אלא שרבינו המב"ט על הרמב"ם שם כתב לחלק, שאכן לענין תרומה טמאה וערלה פסול כל שבעה, אולם של טבל ביום א' פסול, דלא קרינן ביה לכם. עכ"ד. נמצינו למדים שס"ל בדעת הרמב"ם שטבל פסול רק ביום הראשון ולא בשאר ימים, וכדעת הר"ן ושאר ראשונים.

ומאידך מצינו להרב מרכבת המשנה על הרמב"ם, שכתב להדיא שס"ל להרמב"ם שטבל פסול כל שבעה.

ובאמת יש לבאר מה טעמו של הרמב"ם לפסול כל שבעה, שהרי סו"ס אין כאן אלא איסור אכילה, ואין חובתו בשריפה שנימא "כתותי מכתת"?

ועתה ראיתי בספר "כתר המלך" להג"ר כתריאל אהרן ספאטקין זצ"ל, שכתב כדבר פשוט שדיו טבל כדין ערלה ושס"ל להרמב"ם שאף טבל פסול כל שבעה, וכתב לבאר את הרמב"ם עפ"ד בפי' המש"נ עמ"ס סוכה, שכתב שם על ערלה "לפיכך הוא פסול למאמר השי"ת פרי", דאלו אינן ראויין לאכילה בשום פנים. עכ"ל. כלומר שס"ל להרמב"ם שבמה שיש חסרון של אכילה, הוא יוצא מכלל פרי, וכיון שהתורה צוותה לקחת "פרי עץ הדר", הרי שאתרוג זה פסול לברכה כל שבעה, ואינו ענין לדין לכם.

וכלשון רבינו הרמב"ם כ"כ מרן בשו"ע (סי' תרמ"ט סעי' ה). וע"ש במשנ"ב ס"ק מ"ה, שכתב שגם אתרוג טבל אסור כל שבעה.

וא"כ מצינו ג' דיעות לענין אתרוג טבל, שיש המכשירים כל שבעה ויש פוסלים כל שבעה, ויש שאסרו ביום הראשון והתירו בשאר ימים.

קבע מקום למעשר ראשון באתרוג ולא נתנו ללוי

הנה כל האמור הוא באתרוג שלא הפריש ממנו כלל תר"מ, אולם אם הפריש ממנו תר"מ אלא שאת המעשר לא נתן ללוי והשאיר אותם בתוך האתרוג, הנה מצד אכילה כבר אין פירותיו טבל ומותרים באכילה, אלא שיש כאן לדון משני צדדים נוספים.

האחד הוא משום דין לכם, שהרי אם לא הוציא ונתן את המע"ר ללוי, וזה נשאר בתוך האתרוג, א"כ אין האתרוג שייך רק לבעלים, ושותף בו גם הלוי, והרי ביום הראשון בעינן "לכם", וא"כ צריך בכה"ג להוציא את המע"ר מתוך האתרוג ולקבוע לו מקום באתרוג אחר, ואזי האתרוג שלו מתוקן לחלוטין וללא שותפות וראוי לברכה. אולם כ"ז בעינן רק ביום הראשון שצריך "לכם", אולם בשאר ימים אין צורך להקפיד בכך, ובכה"ג שהיום הראשון יוצא בשבת ואין נוטלין בו את האתרוג אין צורך לדקדק בזה. אלא שכל האמור זה אם החשש הוא משום לכם. ובאמת שכך מובא בספר ארבעת המינים השלם (בעמ' שכ"ב) בשם מרן החזו"א וז"ל: "אתרוג ומצה שצריך שיהיו משלכם, יש לדקדק שהמעשר ראשון לא יהיה בתוכו". כלומר שס"ל להחזו"א שאין זה אלא מדין לכם, וא"כ אין החשש אלא ביום הראשון.

אלא שיש לדון בזה מדין אחר לחלוטין, שהנה אם קרא שם למעשר ראשון וקבע לו מקום, אולם בפועל לא נתן את המעשר ללוי אלא השאיר אצלו את המעשר, הרי שעובר על איסור גזל שגזל את המעשר משבט הלויים. וא"כ יש באתרוג זה חלק שהוא גזול, והרי זה מצווה הבאה בעבירה, ויש לפסול אתרוג זה כל שבעה ולא רק ביום הראשון.

ובקיצור ממש אקדים את עיקר הדין של חובת נתינה ללוי בזה"ז, והרוצה לעמוד על הדברים בהרחבה יעי' מה שכתבתי בזה בספרי שו"ת "חלקת השדה" חלק שני [סי' יב-טז]. ותמצית הדברים שם:

א. אחר תום תקופת עזרא, בטל הקנס שלא ליתן מע"ר ללוי אלא לכהן, וחזר הדין לקדמותו שחייב ליתן ללוי. [והרמ"א כתב בסי' של"א סעי' יט וי"א אף לכהן].

ב. הוכחנו שם באריכות שהכהנים והלויים כיום הם עומדים בחזקתם. וכ"כ רבינו המהרי"ט [ח"א סי' פה], והוסיף שם שאותם האומרים ללוי הבא ראייה שאתה לוי, אין זה אלא מילתא בורכא. וכן כתב החתם סופר (עמ"ס כתובות כ"ה ע"ב בד"ה והנח). וכ"כ באריכות הרב שדי חמד (מער' כ כלל צב) והוכיח הדין מפי ספרי הראשונים והאחרונים, שהכהנים והלויים בקדושתם ובחזקתם הם עומדים לכל דבר.

ג. גם כיום יש חובה גמורה ליתן ללוי את המעשר ראשון מפירות שהם טבל ודאי. וכן פסק מרן בשולחן ערוך ביו"ד סי' של"א סעיפים יט, לב, נב, סג. וכ"כ השל"ה בשער האותיות. וכ"כ הגר"נ כצ'ורי בקונטרס חובת הארץ.

והשתא א"כ ברור שהקובע מקום וקורא שם למעשר ראשון ולא נתנו ללוי, הרי שעובר אלאו דגול בזה שלוקח ממון אחרים לעצמו. וכן כתב מרן הגרשז"א זצ"ל בספרו שו"ת מנחת שלמה (ח"א ריש סי' נג ובסוף אות ב שם). [ועו"ע מ"ש בריש אות ב ודוק].

והשתא א"כ אם הפריש מעשרות על האתרוג וקבע את המע"ר באתרוג ולא נתנו ללוי, הרי שעובר על גזל, והו"י מצוה הבאה בעבירה ופסול כל שבעה, ואינו ענין לדין "לכם" שפסול רק ביום הראשון.

אלא שעל החזו"א לא קשיא, כיון שס"ל כדעתו במקו"א (שביעית סי' ה אות יב), ששם ס"ל שכיום שחלפו דורות רבים איבדנו חזקת לוייה, והם עולים ללוייה ע"פ דעת עצמם, ואדרבה אין ליתן להם. וא"כ אין כאן גזל, כיון שאומר ללוי הבא ראייה שאתה לוי, וכל עוד שלא הביא המפריש הוא המוחזק, אלא שסו"ס יש שם חלק ששיך ללוי וחסר בלכם, ולכן כתב שהפסול הוא רק ביום הראשון מדין "לכם". אולם כאמור החזו"א הוא כמעט דעה יחידאה בד"ז, ודעת רוב הפוסקים שיש חובה ליתן ללוי גם בזה"ה ואין כאן הממע"ה, וכל שלא נתן הרי שהוא גזלן, וא"כ צריך להיות פסול כל שבעה משום מצוה הבאה בעבירה.

אלא שבהאי דינא של גזול בארבעת המינים ובדין מצוה הבאה בעבירה מצינו דיעות שונות בפוסקים. שהנה מקור הדין הוא בגמ' מס' סוכה (דף לד ע"ב) אתרוג הגזול פסול. ובריש פרק לולב הגזול, מקשה הגמ' בשלמא ביו"ט הראשון פסול כיון שבעינן לכם, אולם בשאר ימים אמאי? ומבאר רבי יוחנן משום רשב"י משום דהו"ל מצוה הבאה בעבירה, ולכן אומרת הגמרא שם שלא שנא בין לפני ובין לאחר יאוש, כיון שאף שקנייה ביאוש מ"מ הו"ל מצוה הבאה בעבירה ופסול. ובהמשך מביאה הגמרא את דברי ר' יצחק בר נחמני בשם שמואל, "לא שנו אלא ביו"ט ראשון, אבל ביו"ט

שני מתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול, ומבאר שם התוס' בד"ה מתוך, שכיון ובשאר ימים הוי רק דרבנן לא חשש שמואל למצוה הבאה בעבירה.

ולהלכה רבינו הרמב"ם פסק להדיא בהל' לולב (פ"ח ה"ט) שלולב ואתרוג הגזול אינו פוסל אלא ביר"ט ראשון, אולם בשאר ימים כשר. הרי לנו שפסק כדעת שמואל ולא כדעת ר"י בשם רשב"י. והנה מרן בכסף משנה על הרמב"ם בהלכה א' כתב, שהרמב"ם פסק כדעת רבי יצחק ולא חשש למה"ב, כיון שרבי אשי תירץ את קושית הגמ' על ר' יצחק, וכיון שרבי אשי הוא בתראה קי"ל כוותיה. [עי"ש בגירסאות השונות בגליון הגמ' אי גרסינן רב אשי]. ומבאר שם הכסף משנה שהרמב"ם ס"ל שיאוש לבד לא קונה, ולכן גם אם היה יאוש עדיין חסר "לכם" ולכן פסול ביום ראשון וכשר בשאר ימים. ועו"ע ברבינו מנוח שם ובפי' הלח"מ שם. ועו"ע באריכות בספר כתרי המלך הנז' מה שהאריך בדין זה, ועיקר דבריו שודאי ס"ל להרמב"ם מדין זה של מצוה הבאה בעבירה, אולם כ"ז בדאורייתא ולא בדרבנן, ולכן כיון שבשאר ימים זה דרבנן לא חשש למצוה הבאה בעבירה. [וזה כדברי התוס' בסוכה שם].

אלא שבדברי מרן השו"ע מצינו עיקולי ופישורי, שהנה בסימן תרמ"ט (סעי' א') כתב, שד' מינים הגזולים פסולים ואפילו לאחר יאוש, אלא א"כ קנה את זה ביאוש ושינוי מעשה ושלא בסיוע המצוה. ומוסיף מרן: ויש מי שאומר [וזהו דעת האר"ח], שגזול וגנוב פסול לגזלן כל שבעה, ולאחרים כשר בשאר ימים ופסול ביום הראשון. ובשנ"ב ס"ק ז' כתב, שמוכח שדעת מרן השו"ע להחמיר לגזלן כל שבעה כיון שזה מצוה הבאה בעבירה, ואין נ"מ בין לפני או אחרי יאוש, אולם לגבי אחרים אין בעיה של מצוה הבאה בעבירה כיון שלא הם גזלוהו, אלא שחסר דין לכם, ולכן אם קנו ביאוש ושינוי מעשה או שינוי רשות אין חסרון של לכם, ואם לא היה שינוי, אין זה נקרא לכם ופסול ביר"ט ראשון.

אולם בסעיף ה' שם כתב מרן את לשון הרמב"ם, שגזול כשר בשאר ימים, ומשמע שאף לגזלן כשר בשאר ימים וכדעת הרמב"ם. וכתב הרב מגן אברהם, שאה"נ לכתחילה דעת השו"ע לאסור לגזלן כל שבעה, אולם בדיעבד הסכים לדעת הרמב"ם להתיר בשאר ימים. ובביאה"ל כתב בשם הרב מטה יהודה שדעת מרן לאסור כל שבעה וכלשונו בסעיף א', אלא שבסעיף ה' הביא את דעת הרמב"ם, ובשיגרת הלשון הביא גם ענין הגזול, אולם לדעת מרן גופיה יש לאסור. והרב א"ר כתב [הב"ד במשנ"ב ס"ק ח'], שבאחרים יש לסמוך להקל בשאר ימים כיון שאף לגזלן יש מי שמתיר בשאר ימים. אלא שהרב מג"א כתב להלכה שאין לסמוך ע"ז כלל, ואף לאחרים יש להחמיר ואף בשאר ימים. וכן פסק להלכה הרמ"א בסעיף ה' שיש להחמיר בגזול כל שבעה וסיים והכי נהוג.

וא"כ למסקנת ההלכה לדעת הרמב"ם והרי"ף גיאות ובעל העיטור ורבינו יונה, גזול כשר בשאר ימים אפילו לגזלן עצמו. ולדעת הרא"ש והטור וכ"פ הרמ"א גזול פסול כל שבעה ואפילו לאחרים. ולדעת מרן השולחן ערוך, לאחרים כשר בשאר ימים, ולגזלן עצמו לכתחילה פסול כל שבעה ובדיעבד כשר בשאר ימים.

אלא שלענין ברכה לכולי עלמא אין לברך על אתרוג הגזול משום "בוצע ברך ניאץ ה". וכן פסק מרן בשו"ע שם בסעי' א. ואף אם קנהו ביאוש שינוי רשות שאין חסרון של לכם, עדיין אסור לברך עליו, וכ"ז אף לדעת הרמב"ם. וכן כתב המשנ"ב בסוס"ק ח ובס"ק לא. וכן כתב הרב כף החיים [סופר, באות טז], שאף לאחר יאוש ושינוי רשות אין לברך על מצוה זו, אולם הוסיף וכתב שאם יש רק ספק גזל בכה"ג אפשר להקל ולברך עליו.

ומכ"ז נפק"מ לנידו"ד, שאחרי שהכרענו שאם לא הוציא את המע"ר ונתנו ללוי עובר על איסור גזל, א"כ האתרוג או חלקו גזול, וא"כ לדעת הרא"ש וסייעתיה פסול כל שבעה, ולדעת הרמב"ם כשר בשאר הימים אפילו לגזן עצמו, ולדעת מרן השו"ע יש להחמיר לגזלן כל שבעה לכתחילה, ולאחרים כשר בשאר הימים, אולם בכל אופן אין לברך ע"ז משום בוצע ברך ניאץ ה'.

וא"כ היכא שקנה אדם אתרוג שהוא טבל, ולקח עמו אתרוגים אחרים למעשר, ועישר את האתרוג וקבע את מקום המעשר ראשון באתרוג שאותו הוא נוטל לברכה, א"כ הוא הגזלן עצמו, ואף אם נאמר שיש כאן יאוש [שמסתבר שאחרי שלצערינו הרבה אינם נותנים ללוי, הרי ששבט הלוי מתיאשים ממנו, ומהני יאוש השבט, כמו שראינו בהאי סוגיא של מכירי לוי, בגמ' בגיטין דף ל ע"א וברש"י שם. ועי' מה שכתבתי בזה בשו"ת חלקת השדה חלק שני סו"ס לז ובסי' לח]. מ"מ הרי יאוש לבד לא קני, ואין כאן שינוי רשות, כיון שלפני הגזילה ואחריה זה היה עדיין ברשותו. ולכן אמנם לדעת הרמב"ם בשאר ימים זה יהיה כשר, אך לדעת הרא"ש וכ"פ הרמ"א זה יהיה פסול כל שבעה, וכן לדעת מרן השולחן ערוך לכתחילה זה פסול כל שבעה לגזלן עצמו. ומכל מקום לכו"ע לא יברך עליו כיון שיש כאן ודאי גזל ובוצע ברך ניאץ ה'.

אלא שמי שקנה מסוחר את האתרוג כשהוא כבר מעושר, הרי יש כאן יאוש ושינוי רשות, שכן הגזלן הוא הסוחר שעושר והשאייר את המעשר ברשותו, והקונה ברגע שקנה את האתרוג עשה שינוי רשות, א"כ בכה"ג כשר האתרוג גם ביום הראשון, כיון שאין כאן אפילו חסרון של "לכם". אלא שלענין ברכה יש להסתפק, ולענ"ד העיקר להלכה שיכול גם לברך, וזאת משום שלקונה אין כאן אלא ספק גזל, כיון שהרי רוב האתרוגים אינם של מעשר ראשון, וכאשר הביאם לביתו כבר אינו יודע אם זה מאותו מקום ששם קבע הסוחר את המעשר ללוי, ואין כאן אלא חשש גזל, ובחשש

גזל שהיה כבר יאוש ושינוי רשות ראינו לעיל בדברי הכה"ח שאפשר לברך וא"כ ה"ה בנדר"ד.

אלא שאת כל האמור כתבתי לחפש צדדי זכות על המקילים, אולם עם ישראל קדושים ומחפשים אתרוג מהודר ללא כל חשש, עד שמחמירים בכל מראה אפילו שהוא כשר מעיקר הדין, א"כ ק"ו שלא יכנסו בחששות של איסור גזילה מהתורה, וחובה קדושה על הרבנים שומרי משמרת הכשרות להפריש ולהוציא את המעשר ראשון מכלל האתרוגים ולקיים מצוות נתינה ללוי כדת. ואמנם מי שכבר קנה אתרוג מעושר ואינו יודע אם הקפידו להוציא את המעשר ללוי, וכן אם כבר עישר את האתרוג והותיר את המעשר בתוך האתרוג, בכה"ג העצה שיש לייעץ לו, שיקנה ללוי את כל האתרוג, ויחזור ויקנה ממנו, ובזה יצא מכל חשש. ואותם שמנויים ב"בית המעשר" וערכו הסכם עם הלוי מראש בחוזה הלואה על כל פירות המעשר ראשון שיהיה ברשותם, ג"כ אינם חייבים להוציא את המעשר מכלל הפירות, כיון שע"פ ההסכם הם הקנו את כל המעשר ללוי, אך הם מותירים את הפירות ברשותם כפרעון הכסף שהם הלוי ללוי, ואין כאן לא גזל ולא חסרון של "לכם".

העולה מכל האמור:

א. אתרוג שהוא טבל, לדעת הר"ן הוא פסול רק ביום הראשון משום החסרון של "לכם". לדעת הרמב"ן הוא כשר אף ביום הראשון [ויש מי שכתב שהיינו דוקא בדיעבד אבל לכתחילה גם דעת הרמב"ן להחמיר]. לדעת הרמב"ם הוא פסול כל שבעה, משום שאינו "פרי" כיון שאין בו היתר אכילה, וכך ס"ל בדעת הרמב"ם הרב מרכבת המשנה והרב כתר המלך. אולם דעת רבינו המב"ט שהרמב"ם לא פסל כי אם ביו"ט ראשון אולם בשאר ימים כשר.

ב. אתרוג שקבע את המעשר ראשון בתוכו ולא הפרישו ונתנו ללוי כדת, הרי שלגעת רוב ככל הפוסקים הוא עובר על איסור גזל וכ"פ מרן השו"ע, וא"כ האתרוג שבידו גזול הוא [חוץ מדעת החזו"א שאין ללוים חזקה כיום ויכול המפריש לומר הממע"ה ואין כאן גזל, אלא חסרון של "לכם" ואינו פסול כי אם ביום הראשון].

ג. לדעת הרמב"ם אתרוג גזול כשר בשאר ימים אף לגזלן וה"ה בנדר"ד. לדעת הרא"ש והטור וכ"פ הרמ"א, גזול פסול כל שבעה גם לאחרים.¹

¹ הערת העורך:

ילה"ע בזה, דהנה בהפריש ולא נתן יש חלק גזול וחלק שהוא שלו מעורבין, וכיון דבדרבנן יש ברירה, ובשאר ימות החג יוצאין אף בחצי אתרוג, א"כ ודאי יוצא באתרוג כזה שמעורב בו טבל, דלא גרע מחצי אתרוג. ודוק.

ולדעת מרן השו"ע לאחרים כשר בשאר ימים, ולגזלן יש לכתחילה לאסור גם בשאר ימים. אולם לכו"ע אין לברך על אתרוג זה.

ד. אם קנה אתרוג טבל ולאחר שינוי רשות הפריש את המעשר והשאירו באתרוג, הרי שהוא נחשב כגזלן עצמו ואסור לו לכתחילה כל שבעה, ובודאי שאין לברך עליו. ואם קנה את האתרוג לאחר שעושר כבר, יש כאן יאוש השבט ושינוי רשות, ומותר גם ביום הראשון ואין כאן אף חסרון של "לכם". וכיון שאין כאן אלא ספק גזל [שמא המע"ר לא באתרוג שלו], יכול אף לברך עליו.

ה. אלא שכל האמור הוא בדיעבד, אך ודאי עם ישראל קדושים שמהדרים במצוות לא ינהגו כך, ויפרישו את המעשר ראשון באתרוג אחר ויתנונו ללוי כדת וכדין.

ו. אם כבר עישר את האתרוג שלו והשאיר בו את המעשר ראשון ללוי, יכול להקנות ללוי את האתרוג, ויחזור ויקנה ממנו את האתרוג בחזרה, ובזה יצא מכל חשש.

ז. המנויים על "בית המעשר" מטעם המכון למצוות התלויות בארץ, וערכו הסכם הלואה עם הלוי, יצאו בזה מכל חשש כיון שהלוי קנה את שלו ושוב לקחו את זה ממנו בתורת פרעון הלואה.

וזו תגובתי:

- א. כ"ז יש לומר היכא שקבע את המע"ר בחלק מן האתרוג, אולם כאשר קבע מקום בצד צפוני ויש שם כמה אתרוגים שכולם שם מעשר ראשון עליהם, ליתא לטענה האמורה.
- ב. גם אם טענת העורך נכונה ואמיתית, עדיין לענ"ד אין לברך ע"ז שהרי גם היכא שכולם מודים שיכול ליטול את האתרוג כגון ביאוש ושינוי רשות, מ"מ ס"ל שאין לברך ע"ז משום בוצע וכו', וא"כ ה"ה הכא כיון שחלק בא לידו בגזילה אינו יכול לברך.

ש.ז.ר.

הרה"ג רבי יצחק רצהבי שליט"א

מחבר שו"ת עולת יצחק

ערלה בעץ שלא עשה פירות בשנות הערלה²

הדבר פשוט כי גם אם לא הניב העץ פירות בשנותיו הראשונות, אין מונים שלוש שני ערלה מאז שהתחיל להניב, אלא מאז שנטעוהו, עיין בגמ' ראש השנה (דף ט,ב), ורמב"ם (פרק ט' ממעשר שני הל"ד), ושו"ע יו"ד (סימן רצ"ד סעיף א'). וזאת בין אם דרכו להניב ומשום איזה קלקול שאירע בו לא הניב, בין אם דרכו שלא להניב אלא אחרי כמה שנים, כדמוכח מדלא מצינו שום חילוק בזה בש"ס ובפוסקים. אעפ"י שמצד הסברה היה מקום לדון, כיון שעדיין לא הוציא העץ לפועל את כוחו האצור בתוכו, דהיינו בפירות.

ולא עוד אלא דבהדיא מתבאר כן באגב דברי מרן בשלחן ערוך יו"ד (סימן רצ"ד סעיף יז) דאפילו כרמים שידוע ודאי שיש בהם ערלה, יש להתיר יין הנעשה מכרמי הגויים, משום דקודם שיעברו עליהם שני ערלה אינם עושים פירות. יעו"ש. הרי פשוט עכ"פ לגבי אותם שדרכם שלא להניב. וכן מוכח מטעמי המצוה שכתבו הרמב"ם במו"נ (חלק ג' פרק ל"ז), והרמב"ן ורבינו בחיי בפירושיהם על הפסוק (ויקרא י"ט, כ"ג) וערלתם ערלתו את פרו. והזכירו בכלל דבריהם שרוב האילנות טבעם שלא להוציא פרי עד השנה הרביעית מנטיעתם. יעש"ב. וכמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת קדושים, על פסוק ובשנה הרביעית וגו' ד"ה ואפשר. וברור מדבריהם שהבינו דליכא חילוק. וזאת בין אם דרכו להניב אלא שמשום מה לא הניב, בין אם דרכו שלא להניב.

ובהדיא איתא במושב זקנים לרבותינו בעלי התוספות בפרשת קדושים בשם הר"מ, מי שנטע אילן ואין עושה פירות כל ג' שנים, בטלה ממנו גזירת ערלה ונטע רבעי. ע"כ. ומה שכתב שפטור גם מנטע רבעי, חידוש הוא, וכבר דן בדבריו בדרך אמונה על הרמב"ם פרק י' ממעשר שני (סוף הל"ב דף שס"א ד"ה שכל שאין), שהוא דלא כחזון איש ערלה (סימן ס' סק"ט). אך שנחשב כאילו נהג בו ערלה באותן שנים מוסכם בפשיטות גם להחזו"א שם. [ושמא ט"ס נפלה במושב זקנים, וצ"ל כל ד' שנים]. וכן

²הדברים נשלחו למכון לאור דברי יו"ר המכון הרש"ז ריוח שליט"א, בחוברת 42 עמ' 18 הלכה ב', שכבר הוכיח שם שאין מניין שנות הערלה תלוי בפירות. ע"ש.

כתב בהדיא בערוך השלחן (סימן רצ"ו סעיף ו') אגב הילוכו, בזה"ל: דהא אפילו לא גדלו כלל בתוך ג' שנים, וזהו דרך פירות הגסים, מ"מ אחרי הג' שנים מותרים. ע"כ. וכבר הבאתי דבריו וביארתים בס"ד, בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר יו"ד הלכות ערלה סימן קע"ב אות י' דף שכ"ז ד"ה וזה.

ולא הוצרכתי לכל זה, לולא שמצאתי עתה בגליון הרמב"ם כת"י הלכות מאכ"א, שנכתב זה מקרוב לפני כמאה שנה, בזה"ל, שאלה: מה תאמר באילן שישב שנים ולא הביא פרי כלל, ולאחר כמה שנים הביא פרי, מה יהא בפרי הראשון, אם הוא נקרא ערלה או לאו. תשובה: הפרי שעשה בראשונה אסור, שעדיין הוא הראשון, שהרי אמרה תורה (שם) וערלתם ערלתו את פרי, ולא ישיבתו. שאין נקרא ערלה אלא בפרי, והוא לא עשה פרי, אלא הרי זה תחילת פרי, וזה ודאי ערלה. ע"כ. ולא ידעתי מיהו בעל הדברים, שנראה לפום רהטא שאין להם על מה שיסמוכו כלל.

והגם דלכאורה שפיר דייק, מדנקט קרא את פרי. מסתברא דליכא למילף מיניה. שאין שום אדם יכול לדרוש מעצמו לולא דברי רז"ל, והם דרשו מזה שבא למעט מדין ערלה את העלים והלולבים ומי גפנים וכו', כדתנן בערלה (פ"א מ"ז) ובתורת כהנים. ואולי סבירא ליה לחכם בעל התשובה, דמכל מקום מגופא דפשטא דקרא ילפינן הכי, והדרשה תיידרש³.

³מה שדרשו את פרי למעט עליו כו', אינו משום שאין פשט הכתוב אומר שצריך שיהיה פרי בפועל, שהרי כתוב "פרי", פרי של העץ הזה גופיה. רק מדכתיב פרי ולא עצו, ילפי' דדוקא פרי ולא עליו כו'. אלא שמ"ש הה"כ שליט"א דזהו פשט הכתוב, לדעתי אינו, אלא בפשוטו "את פרי" משמע אם יש לו פרי, ולא שבהכרח צריך שיהיה פרי, ולכן אומר "את פרי" ולא "פרי" סתם. ודוק. העורך.

הרה"ג רבי אליהו לוי שליט"א
ראש בה"מ לדיינים יד הרב נסים
ור"מ כנסת יחזקאל ומנחת אליהו

חיוב תרומות בעצמים שונים

שאלה: מה דין תרומות ומעשרות בעצין של חרס. ומה דין תרומות ומעשרות בעצין של עץ. ומה דין תרומות ומעשרות באדניות פלסטיק.

תשובה: איתה במשנה חלה (פ"ב מ"ב). עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. ע"כ. וכתב הרמב"ם הלכות תרומות (פ"א ה"ג): עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ, בזמן שהספינה גוששת לארץ, הרי הצומח בה חייב בתרומות ומעשרות ושביעית, כצומח בא"י עצמה. ע"כ.

וכתב שם הרדב"ז: משנה פרק ב' דחלה מ"ב, עפר חו"ל שבא בספינה לארץ, חייבת במעשרות ובשביעית, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. רבינו מפרש דרבי יהודה לפרש דברי חכמים קאתי ולא לחלוק, כן כתב בפירוש המשנה, והכא נמי פסק, מדכתב למילתיה דרבי יהודה. וקשה דפ"ק דגיטין איכא כמה אמוראי דס"ל דפליגי. וי"ל דהני אמוראי סבירא ליה כרמי בר חמא, דאית ליה בפרק זה בורר דאפילו "אימתי" בא לחלוק. אבל אנן לא קיימא לן הכי, אלא כרבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן, דס"ל "אימתי" דרבי יהודה לפרש בא, כדאיתא בפרק חלון, ולפי זה לא קיימא לן כרבי זירא דאמר עצין נקוב באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן, אלא בין רבי יהודה בין רבנן מודו. וא"כ קשה על רבינו למה לא כתב דאיירי בספינה נקובה או בשל חרס, כפירוש רש"י ז"ל. וי"ל דבשלמא בעצין יש לחלק בין נקוב לשאינו נקוב, אבל ספינה לא משכחת לה, שהרי נכנסין המים דרך הנקב. וכי תימא דסותם הנקב בצרורות ועפר, אין הצרורות מעכבין את המים. וכי תימא כיון שהוא של עץ ואין בה נקב היאך יונק מן הקרקע, לא קשיא, דאזירא כמאן דמנח דמא, ועל ידי האזיר גדל, כיון דספינא רויחא טובא. ותו דספינת עץ מלחלא מן הקרקע כיון שהיא גוששת. וזה שסתם רבינו דסתם ספינה של עץ בלא נקב. ע"כ.

תמצית דברי הרדב"ז: דסתם ספינה של עץ גוששת בארץ ויונקת מהקרקע. וכן אזיר א"י מסייע לזריעה, וחייב במעשר ושביעית. נראה מדברי הרדב"ז דתרתין בעינן, ספינה גוששת ויונקת מהקרקע, וגם האזיר מסייע לזריעה, מה שאין כן בספינה של

חרס. והוא מחלוקת רש"י ותוספות בגיטין (דף ח, ב), וכתב רש"י שם בד"ה עפר חו"ל, וזרעו בספינה וצמחה, והספינה של חרס היא, ואינה צריכה לינקב אם הייתה מונחת בקרקע. והתוספות שם בד"ה עציץ נקוב פירשו, דהספינה היא של עץ, ואינה צריכה לינקב. התוספות השוו עציץ לספינה, ודחו את פירוש רש"י. ע"ש. ושיטת הרא"ש (הלכות ערלה סימן ג'), ומביאו ב"י יו"ד (סימן רצ"ד סכ"ו), כשיטת רש"י, דספינה של חרס לא בעי נקיבה.

אולם המשנה למלך (הלכות בכורים פ"ב ה"ט) כתב: ודע דסברת רבינו לא נתבארה בפירוש כמאן ס"ל, אך הנראה אצלי הוא, דרבינו ס"ל כסברת ר"ת, דשל חרס בעי נקיבה, ושל עץ לא בעי. וס"ל ג"כ דסתם עציץ המוזכר בכל מקום הוא של חרס, וכמו שהכריחו התוספות [גיטין צ, ב ד"ה עפר חו"ל] מכמה מקומות, וס"ל סתם ספינה היא של עץ, וכמבואר. ובזה יתישרו כל דברי רבינו. והנה בפ"א הכ"ג מהלכות תרומות, כתב סתם, דספינה גוששת דינה כארץ, ולא הצריך שם ניקבה ובפרק ה' הט"ו, גבי עציץ, הצריך שיהיה נקוב, והטעם הוא, דסתם ספינה היא של עץ, ועץ לא בעי ניקבה. אבל גבי עציץ שהוא של חרס, הצריך נקיבה. ובפרק יו"ד מהלכות מעשר שני ה"ח, כתב הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב, ואילו בדין ה' גבי ספינה לא כתב אע"פ שאינה נקובה. והטעם הוא, כמו שכתבנו, דבעציץ שהוא של חרס דבעלמא בעי נקוב, הוצרך ללמדנו דאעפ"י שאינו נקוב דינו כנקוב, אבל ספינה שהיא של עץ, בעלמא נמי לא בעי נקוב. ע"כ.

נראה דלהרדב"ז ספינה של עץ לא בעי נקיבה, וחייב בתרומה ומעשר מדאורייתא, וספינה של חרס שאינה נקובה, חייב בתרומה ומעשר מדרבנן. ועציץ כותב הרדב"ז שיש לחלק בו בין נקוב לשאינו נקוב. ולא כתב הרדב"ז שיש לחלק בין עציץ של חרס לעציץ של עץ. משמע מדבריו, שעציץ שאינו נקוב אינו כנקוב. ובין עציץ של חרס ובין עציץ של עץ, על כל פנים יהיה חייב בתרומה ומעשר מדרבנן. אולם לדברי המשנה למלך סתם עציץ הוא של חרס, ואינו חייב באינו נקוב. אבל עציץ של עץ, אפילו אינו נקוב חייב מדאורייתא.

ורבינו עובדיה בחלה (פ"ב ה"ב) כתב, חייבת במעשרות, אם זרע וצמחו הזרעים בעפר שבתוך הספינה, ואע"פ שמעפר חו"ל הוא, הואיל והיא נקובה, הזרע יונק מלחות עפרה של א"י. ולפי דבריו אם הספינה אינה נקובה, בין ספינה של עץ ובין ספינה של חרס, פטורה ממעשרות ומשביעית. אולם במשניות ערלה (פ"א מ"ב) כתב, דבספינה של חרס איירי, אבל של עץ בעי נקיבה. וראה משנה למלך הלכות בכורים (פ"ב ה"ט ריש ד"ה ודע), שעמד על זה, וכתב והנראה מדעתו הוא דס"ל כמו שכתבנו לעיל

בדעת הרא"ש, דלגבי זרעים אין חילוק בין של עץ לשל חרס, ולעולם בעינן שיהיה נקוב, אך לגבי אילנות יש חילוק, בשל חרס לא בעי נקוב, ובשל עץ בעי נקוב. וכן כתב שם הרב בעל תוס' יו"ט. יע"ש. ע"כ. ועיין שם משנה ראשונה שכתב על זה באריכות, ובסוף דבריו כתב, אלא שראיתי להרב משנה למלך פ"ב מהלכות ביכורים שדעתו לחלק, דבאילן דהתם לא בעי נמי גוששת, ולמד מהירושלמי דה"ה בכלי חרס לא בעי נמי נקובה לענין אילן. ע"ש שהאריך. ולא ירדתי לסוף דעתו, מה טעם לחלק בין אילן לזרעים לענין גוששת. ע"ש. ע"כ. אם נשווה ספינה לעציץ, להרמב"ם עציץ של עץ שאינו נקוב יונק מהקרקע, ועציץ של חרס שאינו נקוב אינו יונק מהקרקע. ולרבינו עובדיה אין הבדל בין עציץ של עץ לעציץ של חרס שאינו נקוב, שאינו יונק מהקרקע.

אבל הנראה לעניות דעתי, דלהרדב"ז דוקא בספינה יש לחלק בין של חרס לשל עץ, אבל לא לגבי עציץ, וכן כתב הרדב"ז הלכות מעש"ש (פ"י ה"ח): ורבינו לא חילק בין לשל חרס לשל עץ. ומפורש הוא בדברי הגר"א ביורה דעה (סימן רצ"ד סכ"ו), דאין לחלק בעציץ בין של חרס לשל עץ.

וראה משנה למלך הלכות (ביכורים פ"ב ה"ט דף ס"ד) בתחילת העמוד השני, שכתב: כלל העולה ממה שכתבנו, שיש בזה ארבע שיטות, האחד הוא סברת רש"י דשל עץ בעי נקיבה ושל חרס לא בעי נקיבה. והשני היא סברת התוספות בפ"ק דגיטין והרשב"א שם, דשל חרס בעי נקיבה, ושל עץ לא בעי נקיבה. והשלישי היא סברת התוספות במנחות, דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא מהני נקיבה. והרביעי היא סברת הראב"ד, דחרס ועץ כולם שוים בדינים, ובעו נקיבה. ומרן ז"ל בטור חו"מ סימן ס"ב, לא הביא כי אם שני חלוקות. יע"ש. ע"כ.

[המשך יבוא בגליון הבא בס"ד]

הרב דוד אביטן / העורך

בעיות בזיחוי התכלת

[המשך מהגליון הקודם]

כל זה כתבנו לצדד בשיטה הנ"ל, שיש בה מן החידוש. ברם דומה שיש עליה קושיות לא מבוטלות. חז"ל מדגישים כו"כ פעמים שתכלת הוא מחלזון, ולא מחלזונות. ולשון הגמ' במנחות (ריש דף מד) "חלזון זהו", מורה על מין אחד מיוחד. ובודאי היה ידוע להם שיש כמה סוגים, וכתבו את הסימנים המבדילים בניהם. [ע"ע להלן]. הרמב"ן בשמות (ל, לד) מברר מהם סממני הקטורת, ובתוך דבריו כותב שהסיבה שהסממן "אהלות" מוזכר בלשון רבים, הוא "מפני שהוא שני מינים המתוק והמר". כלומר ב' מינים הם ששםם "אהלה", וכללם בלשון "אהלות". א"כ גם חלזון לתכלת אם איתא שהם ב' מינים, הי"ל לחז"ל ולרמב"ם - אם לא לפרש - לכל הפחות לכתוב "חלזונות". וסתימתם כפירושם, דליתא. וז"ב. ונראה שהנכון הוא כמו שסוברים יתר העוסקים בדבר, שחלזון אחד הוא הדרוש לתכלת ולא יותר. ומה שכותב פלניוס שצובעים באדום ובכחול, הוא ענין אחר לגמרי. ולהלן נשוב לזה קצת וליישב דברי הרמב"ם.

ד. מתיכן לוקחים חלזון התכלת

בגמ' בשבת הנ"ל מבואר שנבזרדאן רב טבחים השאיר צידי חלזון "מצור ועד חיפה". ויש לשאול בזה מדוע השאירם דווקא שם. הרי מלכות בבל משלה בכל העולם, ויש חלזונות בכל ערי החוף בכל מקום. ומדוע זה נמצאו דווקא באיזור זה של צור וחיפה הרים של כונניות חלזון?

תשובה לזה נמצאת בדבריהם של כמה מחכמי אר"ה שכתבו בענין התכלת:

אריסטו, מובא בספר לולאות תכלת (עמ' 263) כותב: "הפורפורה הנמצאים בסייגון ולקטון – גדולים. שבאיורפוס ובחופי קאריא – קטנים. אלו שבנמלים הם גדולים וגסים. וברוב אלו הפרח [כלומר כיס הצבע] הוא כהה. אם כי יש שבהם הוא אדום וקטן. כו' ובדרך כלל אלו שבאורי הצפון – כהים. ושבאזורי הדרום – אדומים".

דברים מפורטים יותר כותב ויטרוביוס, מובא בספר לולאות תכלת (עמ' 265): "הפורפור אין גווניו זהים בכל מקומות המצאו, כי אם משתנה בהשפעת מסלול מהלכה של השמש. זה המצוי בפונטוס וגואל - הוא שחור, משום שאיזורים אלו קרובים יותר לצפון. כאשר מתקדמים לאזור שבין הצפון והמערב מוצאים אותו כחול. בין המזרח והמערב מצוי הצבע הסגול. זה המצוי בארצות הדרומיות הוא אדום בתכונותיו, כמו באי רודוס וביתר הסמוכים יותר למהלכה של השמש".

חכם נוסף בשם סטראבו, [שם עמ' 266] כותב: "הפורפורה הצורי הוכיח עצמו כדבר הכי יפה".

מדברים אלו, כמו מעוד פרטים המובאים שם, ניתן ללמוד הרבה על הצביעה, אופן פציעת החלזון והוצאת דמו, ועוד. [וברוך שמסר עולמו לשומרים]. ולעניינינו, מכיון שמדובר בחלזון רגיש ובעל גוונים מיוחדים ועדינים, השפעת המקום משנה את צבעו בצורות קצוניות מאוד בין אדום לסגול ועד שחור. דבר זה הגיוני מאוד, וקיים בטבע הבריאה, כמו השפעת האיזור על עור האדם לפי מקום ממנו בא - מהכושי ועד הלווקן. ולא יעלה על הדעת שלכולם נקרא "תכלת" רק משום שנעשים מאותו חלזון. כשם שאמנם הכושי נקרא אדם כמו הלווקן, אבל צבעו שונה בקצוניות. וזה פשוט.

[ויתירה מזו בדקתי צמר צבוע בחלזון, ובאור היום נראה הצבע בהיר וזוהר כתכלת השמים, אבל כשמחשיך היום, או במקום שאין קרני השמש מגיעים ישירות, הצבע נראה כהה הרבה יותר. והוא דבר מפליא, גודל כוחו של צבע מיוחד במינו זה. ויתכן שלכן אמרו חז"ל שיש לפצוע את החלזון ולהוציא את דמו בעודו חי, "כי היכי דליצלל צביעה". כי רק כך מתקבל צבע חי, שמשפיע אח"כ גם על הצמר בצורה זו. ודומני שטרם נמצא מי מחוקרי התכלת שנתן עליה עת הדעת].

ומעתה, מהיכן לוקחים חלזון לתכלת? נכון שידוע לנו בבירור שהחלזון הוא "ארגמן כהה קוצים". אבל כיום מטעמי נוחיות וכו', מייבאים חלזונות לתכלת מאיטליה. ופשוט שכשם שאינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון [ספרי דברים לט], אע"פ שקרובים זה לזה, כך וכל שכן שאינו דומה צבע חלזון העולה באיטליה לצבע העולה בין צור לחיפה. ואם היה זה רק ענין של יופי [כמו שמשמע מדברי סטראבו] ניחא, אבל הרי מדובר על צבעים שונים - כאמור מנוטה לאדום עד שחור וסגול. א"כ אמנם מהחלזון האיטלקי ללא ספק יש לנו צבע חלזון, אבל האם יש לנו צבע תכלת שאמרה תורה?

זאת ועוד, גם בצבע המתקבל מהחלזון המיובא, אין אחידות כלל, ראיתי פתילים כהים מאוד ובהירים מאוד, לטענתם מכיון שהוא צבע תכלת ודאי יש קצוות, ואי אפשר לקבל צבע אחיד, ולא מסתבר שבימי חז"ל היה צבע אחיד ומדויק יותר. ולכן הכל כשר. ולעניות דעתי לאור האמור נראה שהדברים אינם מספיקים. ויש לקבוע גבולות בזה, לא לפי מראית העין, אלא לפי מהות החלזון עצמו. וכן לפי המקום ממנו נלקח.

וראיתי בספר לולאות תכלת לאחר שדן בדעת הרמב"ם כו' וכתב שיש לנו ב' שיטות בזה, לרש"י הוא ירוק [מה שלענ"ד אינו, כנ"ל] ולרמב"ם כחול בהיר, כתב (בעמ' 743): "הנה מדברי הרמב"ם הל' צצית (פ"ב ה"ה) שכתב 'כיצד בודקים כו' אם כהת ממה שהייתה פסולה ואם הוסיף עינה והושחרה ממה שהייתה כשרה'. ממה שפסק שבפעם השניה צריך להשחיר ממה שהיה כו' יוצא כי אע"פ שכהתה עינו מ"מ כשרה" כו'. והביא דברי הרדב"ז שכתב שיש ב' גוונים כו'. ע"ש. ראינו זה עמי הייתה ושלחתיה, משום שלדעתי אין ללמוד ממנה דבר, בדיקה זו נועדה לדעת אם יש כאן זיוף [קלא-אילן] או תכלת, אבל לא מבואר בשום מקום שאחר הבדיקה יש הכשר גם

לאותו הפתיל עצמו שנבדק והשחיר צבעו. ובפשוטו, לאחר שלקחו ובדקו פתיל אחד, יש הכשר לשאר הפתילים הנצבעים שעמו, אבל אותו הפתיל שהשחיר מסתבר שבאמת פסול הוא, כיון ששוב איננו צבע תכלת.

ומכיון שמבואר ברז"ל שתכלת היה בחלקו של זבולון, שהוא בין צור לחיפה, ומבואר בספרי הנ"ל, ובמגילה ו' ע"א, שהקב"ה הבטיח לו זאת כחלק מנחלתו - שממנו יבואו לקנות תכלת. א"כ צריך לקחת חלזון דווקא מאיזור זה. ואכן כך היה ברצון ה', כי לא לבד שהחלזון שבצור הוא היפה ביותר כמ"ש וטרוביוס הנ"ל, גם כי מאזורי שאר ארצות לא נתקבל הצבע המדויק, שכן מבואר בדברי אריסטו וטרוביוס הנ"ל, שבאיזורים הצפוניים הצבע נוטה לשחור, והרי איטליה היא מהצפוניות שבערי חופי הים התיכון, וכבר באי רודוס, שיחסית לאטליה נמצא בדרום, שם כבר יש צבע אדום, וחופי חיפה וצור הם נכללים כנראה במה שמגדיר וטרוביוס בין המזרח והמערב, ששם לדבריו הצבע סגול. [ומה שכותב אריסטו שהאדום נמצא בדרום כוונתו לדרום יון כנראה - והוא מקביל לאיזור רודוס].

ולפי"ז מבואר מדוע היה החלזון יקר המציאות, עד שעולה אחת לשבעים או לשבע שנים, וכבר כתבנו בזה לעיל סוף אות ב', שאמנם כאן בארץ ישראל היה חסר חלזונות, כיון שכאן היה מצוי התכלת הטוב ביותר, ולכן דווקא כאן צדו ללא הרף עד שנכחד החלזון כליל, והגיע למצב שעולה בתחילה בתקופת התנאים (בברייתא דציצית) - אחת לשבע שנים, ומאוחר יותר בימי האמוראים כבר נכחד כליל, ונראה רק לזמנים מופלגים - א' לשבעים שנה. [ואין כאן גרסאות שונות, אלא מציאות שונה במשך הזמן]. והבאנו שחלק מהדברים בזה כבר כתב בספר לולאות תכלת בשם חכ"א. והוא דבר נאה ומתקבל. ולכאורה עדיין קשה הרי ישבו ישראל בימי הבית השני ואחריו ביון ואיטליה כידוע, ושם הרי נמצא גם חלזון לרוב, כמ"ש לעיל מיחזקל (כז,ז), ולמה לא לקחו משם. ומסתבר שאכן ניסו חז"ל לקחת משם, אבל ראו שאינו צבע התכלת הדרוש, ולכן לא קבלוהו. ודרשו לקחת דווקא חלזון מחלקו של זבולון, הגם שלא היה בנמצא אלא א' לשבעים שנה והיו דמיו יקרים. דבר זה מבאר היטב את מה שאמרו חז"ל במדרש שהתכלת "נגנז", והוא מה שבימינו נקרא "נכחד". [ויתכן מאוד שזו א' הסיבות לגניזת התכלת הסופית, כי המלכות גזרה עליו בעקבות החסרון].

ומכיון שאין שפסקה תעשיית צבע מחלזון חזר החלזון להיות מצוי בחופי ארץ ישראל לרוב. וכבר כתבנו שלא מסתבר כלל שמ"ש הגמ' שהחלזון עולה א' לשבעים שנה, הוא סימן בסוג החלזון, כי אינו חי שבעים שנה, אלא כשש שבע שנים, כמ"ש חכמי א"ה הנ"ל. והרמב"ם ושאר ראשונים לא הזכירו תנאי זה. ובגמ' בשבת (עד,א) מבואר שחלזון לתכלת היה ניצוד מהים. אלא בפשוטו הוא הוראה על מציאות

שהייתה קיימת בזמנם – שהתכלת נכחד. סיבה ומציאות קיימת ללא ספק, [בחרמון אין כיום גם אריה אחד, ואולי נמר או שניים. ושהש"ר נאמר שהחרמון הוא - מעונות אריות והררי נמרים]. ואדרבא כותב הרמב"ם "ובים המלח הוא מצוי". הפך מ"ש רז"ל שאינו נמצא אלא א' לשבעים שנה. וראו חז"ל צורך לכתוב דבר זה, שעולה א' לשבעים שנה כו', משום שלדעתם יש לצבוע דווקא באותו החלזון העולה - כלומר, המצוי - בחלקו של זבולון למרות החסרון הגדול.

זהו ההבדל בין ישראל לעמים, הפורפורה - בגד המלכות, שעל שמו נקרא גם החלזון פורפור, לדידהו אין הבדל בין כחול לתכלת, ולכן כל עניינם היה ביפה ביותר. אבל לדידן לא דרוש היופי, אלא קיום מצות הקב"ה ב"פתיל תכלת". חז"ל קבעו שאינו כשר אלא מהחלזון, ושהיה בחלקו של זבולון, כאמור. לכן דווקא מכאן צריך לקחת חלזון ולא מאיטליה. תהיה הסיבה אשר תהיה. ברור שאם חז"ל עמדו על זה, אפי' שעלה בדמים יקרים, כאמור, גם אנו צריכים ללכת בעקבותיהם, אם רצונו להשיב את האבידה היקרה הזו.

כאמור כותב אותו חכם נכרי שהצבע העולה בין מזרח למערב הוא סגול, לא נתווכח אתו אם צבע התכלת הוא סגול או לא, נצוד חלזון בחופים שבין צור וחיפה ונבדוק. ואמנם כבר צדו ובדקו. אבל כנראה שטרם בדקו פרט זה.

ומעניינים מאוד דבריו של ד"ר ישראל זיידרמן נ"י, שהעיר את אזני על מחקר שעשה פרו' אלסנר ז"ל מחיפה, אסף מספר חלזונות, ומכל חלזון צבע פתיל צמר אחד, ולהפתעתו לא נתקבל צבע אחיד, כל פתיל היה צבוע בשונה מחבירו, ולאחר חקירה מרובה גילה שיש הבדל בין הזכרים לנקיבות, הזכרים צבעם נוטה לתכלת, והנקבות נוטה לאדום. לכן לדעתו אין אחידות בצבעי החלזונות. ובזה רוצה לחזק את דעתו [בתחומין כרך ט'] שהצבע הנכון הוא תכלת נוטה לסגול, כיון שצובעים בתערובת מזכרים ונקבות ללא אבחנה.

ובאמת הבעיה הקשה ביותר שנתקלים בה צובעי התכלת בימינו, הוא הצבע הרצוי, לא תמיד מקבלים אותו הצבע, גם אם צובעים תמיד במידה מדויקת. ונראה שכבר בימי חז"ל הייתה בעייה זו ידועה, ולכן היו עושים טעימה לפני הצביעה, לראות אם הצבע מתאים, כמבואר במנחות (מב,ב).

[ההמשך יבוא אי"ה]

הרב גד שקורי שליט"א

ביהמ"ד בני ציון ירושלים ת"ו

שיעור חקמח החייב בחלח

במסכת עירובין (פג, א) ת"ר "ראשית עריסותיכם" כדי עיסותיכם, וכמה עיסותיכם כדי עיסת המדבר, וכמה עיסת המדבר דכתיב "והעומר עשירית האיפה הוא". מכאן אמרו ז' רבעים קמח ועוד, חייבת בחלה, שהן ו' של ירושלמית, שהן ה' של ציפורי. ע"כ. יוצא ששיעור החלה הוא כשיעור העיסה שהיו לשים במדבר, ושיעור עשירית האיפה קמח. ועיין עוד במסכת פסחים (מח, ב), והתנן חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה. ועי"ש ברש"י, דחמשת רבעי לוג ציפוריים, שהן שבעה ועוד מדבריים, זהו שיעור העומר של עיסת המדבר, והוא עשירית האיפה. והאיפה שלש סאין. וסאה ששה קבין מדבריות. וחשוב עישור שבהן, ותמצא, שבעת רבעי קב וביצה וחומש ביצה. דשלש סאין הן שמונה עשרה קבין, שהן שבעים ושנים לוגים. ועישור של שבעים לוג הוא שבעה, ושני הלוגים הנותרים הם שתים עשרה ביצים, והעישור שלהן ביצה וחומש ביצה, הרי שבעת רבעים ועוד, דהוא ביצה וחומש ביצה, כלומר 7.2 לוג. בירושלים הוסיפו על המדות שתות מלבר, שהוא חומש מלגו, ו- 7.2 לוג מדברי הפכו לשש לוגים ירושלמיות. ובצפורי הוסיפו שתות מלבר על המדה הירושלמית, ושש לוגים ירושלמיות הפכו לחמשה לוגים צפוריות. ע"כ. ואיתא במשנה (חלה פ"ב מ"ו) דחמשת רבעים קמח חייבים בחלה, וכתב הרמב"ם (בפיהמ"ש שם) דרובע הוא רובע הקב. וראה בפירוש הרע"ב (שם) דנקראו הלוגין רבעים לפי שהלוג הוא רובע הקב שהקב הוא ארבעה לוגין.

והנה הרמב"ם (פ"ו מהלכות ביכורים הט"ו) כתב: שיעור העיסה החייבת בחלה מלא העומר קמח, וכמה הוא שיעור העומר שני קבין פחות חומש, והקב ארבעה לוגין, והלוג ד' רבעיות, והרביעית אצבעיים על אצבעיים ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע. נמצאת למד שהמדה שיש בה י' אצבעות על י' אצבעות ברום שלש אצבעות ותשיע אצבע בקירוב, הוא העומר. וכן מדה שיש בה שבע אצבעות פחות שני תשעי אצבע על שבע אצבעות פחות שני תשעי אצבע ברום שלש אצבעות פחות שני תשעי אצבע, היא מידת העומר. ושתי המדות כאחד הם עולים. וכמה מכילה מידה זו, כמו שלש וארבעים ביצים בינוניות וחומש ביצה, והם משקל ששה ושמונים סלעים ושני שלישי סלע מקמח החיטים שבמצרים. שהם משקל חמש מאות זוז ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה. בה מודדין לחלה בכל מקום. עכ"ד. וכתב הכסף משנה (שם) דמ"ש רבינו הרמב"ם דשיעור העומר שני קבין פחות חומש, הוא ע"פ המדה המדברית שהאיפה ג' סאין והסאה ששה קבין, נמצאת האיפה י"ח קבין, ועשיריתה שני קבין פחות חומש, שהן ז' לוגין ועוד מדבריים, שהן ה' לוגין ציפוריים.

וכן מ"ש שהם משקל תק"כ זוז מזוזי מצרים, פירוש, כל זוז הוא משקל דרהם. ע"ש. וכן כתב מרן בשו"ע (יו"ד סי' שכד ס"א) דאין חיוב בחלה אלא חמשת רבעים, ומידה שמחזקת מ"ג ביצים וחומש ביצה ממלאים אותה קמח, ואותו קמח הוא שיעור חלה, ומשקל חמשת רבעים קמח הוא תק"כ דרהם מקמח חיטים שבמצרים. ע"כ.

והנה לפי מה דקי"ל דשיעור ביצה הוא י"ח דרהם, (דרביעית היא כ"ז דרהם, כמ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש עדיות פ"א מ"ב. וכן הרביעית היא ביצה ומחצה, כמפורש באחרונים. א"כ שיעור ביצה הוא י"ח דרהם), וכשנכפול שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה בי"ח פעם, נקבל שיעור של תשע"ז דרהם וחצי. כלומר שבמידת נפח של מ"ג ביצים וחומש ביצה מקבלים שיעור של תשע"ז דרהם וחצי מים. וכתב הכל בו (סי' פט), וז"ל: ורב האי גאון ז"ל אמר כי חמשת רבעים ועוד, קרובים למשקל ת"ש כספים או יותר, למשקל כספים של בבל וכו', ואמר רב סעדיה שיעור עיסה בפסח עד כדי עומר לגולגלת דהיינו תש"ך זוזין בזוזין שלהן. עכ"ל. וכן הוא בסידור רב סעדיה גאון (עמ' קא ו- קלג) דשיעור עיסה שמשקל קמחה תש"כ דרהמים, הוא שיעור עומר לגולגלת. ע"ש. ועיין בשבלי הלקט (סי' ריב), שכתב וז"ל: ובעל הדברות כתב בשם רבוותא, דשיעור חלה הוא משקל תש"נ זוז. עכ"ל. וכל שיעורים אלו הם לפי מידת הלח.

והנה הגאון רבי יוסף חיים בבן איש חי (שנה א' פרשת צו אות יט', ושנה ב' פרשת שמיני אות א') כתב, דשיעור עיסה החייבת בחלה היא תשע"ז דרהם וחצי. ע"ש. ויוצא לפי דבריו שהשיעור לקביעת הקמח החייב בהפרשת חלה הוא לפי מידת הלח. אולם עיין בכף החיים סופר (סי' תנו ס"ק טז), דהביא דברי הרמב"ם (בפיהמ"ש פ"א דעדיות) שכתב שעשה מדה בתכלית מה שיכל מן הדקדוק, ומצא הרביעית הנז' בכל התורה תכיל מן היין קרוב לכ"ו כספים הנקראים דרה"ם בערבי, ומן המים קרוב לכ"ז דרה"ם, ומן החטה קרוב לכ"א דרה"ם, ומקמח החיטה כמו י"ח דרה"ם, ומצא השיעור חלה באותה המדה חמש מאות ועשרים דרה"ם בקרוב מקמח חיטים, ואלו הדרה"ם כולם מצריות, וכן כל המינים שמדד הם מצריות. ע"כ. וכתב הכף החיים (שם) דנמצא לפי דברי הרמב"ם ששיעור רביעית כ"ז דרה"ם מים, יעלו המ"ג ביצים וחומש, שבע מאות ושמונים דרהם מים, וזה המדה של תש"פ דרה"ם מים, תכיל מן הקמח תק"כ דרה"ם, שני שלישים ממשקל המים, כיון שהקמח הוא קל מהמים. וכתב שכן עשה מעשה פעה"ק ירושת"ו, שהביאו כלי שמחזיק תש"פ דרהם מים, והחזיק מן הקמח תק"כ דרהם, וע"כ המנהג פעה"ק לברך על שיעור תק"כ דרהם קמח, כפסק הרמב"ם והשו"ע. עש"ב. ועיין עוד בזה להגרע"י שליט"א בשו"ת יחווה דעת (ח"ד סי' נה) ובספרו הליכות עולם (פרשת צו אות יא), שדחה דברי הבא"ח עפ"י דברי הרמב"ם הנ"ל. עש"ב. גם בספר חסד לאברהם (אזולאי, מעין ב' נהר ס') כתב, דהעומר שהוא עשירית האיפה הנקרא עשרון בתורה, משקלו ז' מאות וע"ז דרהם וחצי, והשיעור

הוא בלח ר"ל במיני משקין, אבל ביבש כגון קמח וסולת וכיוצא בו, כל מדה ומדה חסר משיעורו שליש. וראיה לזה, ים שעשה שלמה, דכתיב אלפים בת יכיל. וכתוב שלשת אלפים יכיל. ואמרו רז"ל אלפיים ביבש וג' אלפים בלח. נמצא שכל שיעור מידת הלח מחזיק מקמח או סולת נקיה תק"ח דרהם וחצי. ע"כ.

וראה בפתח הדביר ח"ב (סי' קצ) דהביא דברי הקדוש מהרש"ו ז"ל, בחידושיו על הרמב"ם בעניני מדות ומשקלות, שכתב דשיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה שהם תק"כ דרהם מצריות, חשבון זה לא ישר בעיניו, כי הלוג הוא ששה ביצים, נמצא שיעור מ"ג ביצים הם לפחות תש"כ דרהם, ואולי יש הפרש בין שיעור הכמות לשיעור המשקל, שאינו עולה זה בזה, ועדיין הדבר בספק. וסיים: וזיל וחזי איך עמא דבר, שאין נותנין שיעור ביצים אלא שיעור תק"כ דרהם קמח, ואל תטוש תורת אמך, וכל דבר הרופף בדידך זיל וחזי מאי עמא דבר, והנח לישראל כי נביאים הם. עכ"ד. הרי שאף שלא התיישב לו שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה לתק"כ דרהם, כתב לקיים המנהג, להפריש חלה משיעור תק"כ דרהם. והוא על פי מה שמבואר למעלה, דיש הפרש בין מדת הלח למדת היבש. ועיין בספר שעורי תורה (סי' ג' עמ' קסז), שדחה דברי הבא"ח ששיעור חלה תשע"ז דרהם, והעלה דשיעור חלה תק"כ דרהם, וכתב דלפחות היה לו לחוש לדברי הרמב"ם והשו"ע ולחייב הפרשת חלה מתק"כ דרהם בלא ברכה. ע"ש. גם בספר נתיבי עם (סי' תנו) כתב דמנהג ירושלים להפריש חלה בברכה משיעור תק"כ דרהם קמח, והשיעור המובא בבא"ח הוא בניגוד למנהגי ירושלים. ע"ש.

והנה הגאון הצ"ח (פסחים קטז,א) כתב דשיעור חלה הוא מ"ג ביצים וחומש, והתיר"ט מדד שהוא פונט. וכתב הצ"ח וז"ל: ואני מדדתי ומצאתי שהוא פחות מפונט, ושוב עשיתי כלי מחזיק שבע אגודלים פחות ב' תשיעית באורך ורוחב ורום, מרובע, שהוא שיעור חלה המפורש בשו"ע ביר"ד סי' שכ"ד, והוא על פי חשבון של שיעור מקוה, והכלי הזה מחזיק מעט יותר משמנה זיידלך, שהוא שני פונט, ואם כן שני שיעורי חלה מכחישים זה את זה ושניהם הל"מ, כי שיעור מ"ג ביצים וחומש הוא הל"מ, וכן שיעור מקוה הוא הל"מ, ועל כרחך שנשתנה בזמנינו, או שהגודלים נתגדלו, והמה גדולים יותר מהאגודלים שהיו בימי התנאים, או שהבצים נתקטנו, והמה בזמנינו קטנים ממה שהיו בימי התנאים. וידוע שהדורות הולכים ומתמעטים, ואי אפשר שאגודל שלנו גדול יותר מאגודלים שהיו בימי חכמי הש"ס, ועל כרחך הביצים בזמננו נתמעטו, ולכן אני מזהיר שעל פונט קמח יקח תחלה בלי ברכה, כי לא באתי להקל על שיעורו של התיר"ט, אבל ברכה לא יברכו עד שיהיה שני פונט קמח מחוקים ומעט יותר. עכ"ל. גם הגאון החת"ס (או"ח סי' קכז) האריך בזה, וכתב שטרח ומדד אצבע של אדם בינוני שבזמנינו, נגד רוחב ז' שעורים בינוניים שבזמנינו, ומצא מכוונים ממש כמו שהיו בימי הרמב"ם, ועשה קנה מדה - ארכו ו' אצבעות ושבע תשעיות מהנ"ל, כמ"ש הרמב"ם (פ"ו מבכורים ה"טו), כי חשבוננו של הרמב"ם

מדוקדק מאוד, ואח"כ עשה כלי ארכו ורחבו וגבהו בקנה מדה הנ"ל, העולה בתשבורת שי"א ושליש אצבע, והוא מחזיק ט"ו זיידיל עסטרייכר ומים שהפילו מ"ג ביצים אינו אלא יותר משבעה זיידילין, נמצא נתקטנו הביצים בחצי ערכם. וכתב עוד, דמשקל הקמח במ"ג ביצים שלנו הם לערך נ"ז לאטה, ובדק ומצא דתק"כ דרהם הם ק"ל לאטה, והוא יותר מכפל משקל הקמח שבמדה ראשונה, שהיא נ"ז לאטה. ובסוף דבריו העלה להלכה ולמעשה כמ"ש הגאון הצ"ח, דהכלי המחזיק מים שנפלו ממ"ג ביצים וחומש ביצה יטול בלא ברכה. ומה שמפילים פ"ו וחצי ביצים, יברך על זה. עש"ב. ועיין בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' ערב) דהביא ראיה לדברי החת"ס שהביצים עתה נתקטנו ממה שהיו בימים הראשונים, ממה שפסק הרמב"ם בהל' תמידין ומוספין (פ"ה ה"ט). ע"ש. ועיין עוד בזה במעשה רב (סי' קז), דדעת הגאון כך. ע"ש.

והנה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (דף סח ע"ב) הביא דברי רבו הגאון הצ"ח, וכתב דנראה דהגאון חשב לפי אגודל שלו, והוא היה ארוך בדורו משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ורוחב אגודלו היה כפול משל אדם בינוני, כנודע לכל מי שהכירו, ולכן יצא שיעורו גדול כזה. וכתב שאמר דברים אלו לפני הגאון ונענע בראשו ושחק. ע"ש. אמנם עיין בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קכז) דאחר שבדק והעלה כשיעור הצ"ח הביא דברי התשובה מאהבה הנ"ל שכתב שהגאון הצ"ח ארוך בדורו היה ואין ללמוד מאבריו, וכתב עליו דליתא, דהרי הוא (החת"ס) מדד על פי שיעורים בינונים. ע"ש. גם הגאון החזו"א (או"ח קונטרס השיעורים סי' לט) כתב, על דברי התשובה מאהבה הנ"ל, שהגאון שחק לפניו דאינו אלא פטומי מילי בעלמא, ואין ראוי להביאם לבית המדרש, דכי הנ"ב לא ידע שצריך לקבוע הבינוני, וע"כ דאע"ג דהיה בעל קומה אגודל שלו היה בינוני, וכן אם הערת התשובה מאהבה היתה כ"כ חשובה והנ"ב חזר בו, היה ראוי לעשות מעשה גדול וליתן פרסום לחזרתו. עש"ב. ולעומת זאת ישנם אחרונים שלמדו מדברי התשובה מאהבה הנ"ל דהנ"ב הודה לו. עיין שו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' רה), ושו"ת יחווה דעת (ח"ד סי' נה). ע"ש.

והנה החזו"א (מועד, קונטרס השיעורים סי' לט) כתב דהגאונים בעל הנ"ב והגר"א מצאו דמדת האצבעות ומדת הביצים אינן משתוות אצלנו, ומדת הביצים קובעת שיעור חלה מחצה ממדת האצבעות, ובאשר לא מסתבר שהאצבעות שלנו נתרצבו מדורות הראשונים, החליטו דנתקטנו הביצים, וקבעו לכל ישראל לקבוע המדה ע"פ האגודל, ועל פיהם נהגו כל בני הגולה, ונתפרסם בכל הספרים הבאים אחריהם, דביצים שלנו קטנים הם, וזו היא עיקר הוראה כדעת הנ"ב והחת"ס. וכתב עוד דהמשקל שמסר הרמב"ם ודאי אי אפשר שישמש לנו לסימן, שזו טעות גלויה להשתמש במשקל, דיש אפשרות של שינוי בין בכובד המים ובין בכובד השעורים ובין בכובד הקמח, ולא היתה כוונת הרמב"ם שישתמשו בשיעור חלה במשקל גם

במקומו ושעתו - רק אחר הדקדוק, שיהא הקמח על תכונה ידועה, והיין על תכונה ידועה. אך לדידן אין לנו קביעות המדה אלא עפ"י האצבעות, ומה שקבעו לנו האחרונים ז"ל. והנוהגים לקבוע שיעור החלה בדרהם זו טעות שהזהיר עליה הרמב"ם. דמה שנוהגין להפריש חלה ולברך במשקל קמח 520 דרהם, ובמשקל 519 דרהם חוששין שלא לברך, הרי יתכן שקמח ששיעור 520 דרהם שברכו עליו מדתו הרבה פחות משיעור 519 דרהם, שמא יש הבדל במשקל הקמחים, וכ"ש כשהקמחים מארצות שונות, או שאחד לח ואחד יבש, וכ"ש שאין לסמוך על משקל דרהם, וכמ"ש בחק יעקב הלכות פסח סי' תנ"ו, שזה עשוי להשתנות, ואין השם מכריע כלל בין במדה בין במשקל, ואין המסורה קיימת רק באחד הצמחים, ואף שגם הוא משתנה. עכת"ד. ועיין עוד בספר שיעורין דאורייתא (בשעורי המצוות), דכתב דאין לסמוך על שיעור הדרהם, שקשה לשער את התמורות שחלו בזמן של משך שמונה מאות שנה, מזמן הרמב"ם עד זמננו. וע"ש שהעלה ששיעור חלה בברכה הוא משיעור אלפיים מאתיים וחמישים גרם. ע"ש.

ועיין עוד בשו"ת יד הלוי (במברגר יו"ד סי' קצז קצט) שכתב לקיים דברי הצ"ח, והוסיף עוד דאין בעל הצ"ח יחיד בסברא זו, אלא רבים וכן שלמים אחרים מדולי רבותינו ראשונים ואחרונים סברו כוותיה, והביא ראיה מדברי התוס' עירובין (פגא) דביצים המדבריות היו גסין מאותן של דור שהוסיפו על המידות חלק כ' מביצה. ע"כ. וממילא הסברא נוטה לומר שגם מאותו הדור עד דורות האחרונים נתקטנו עוד, עד שעכ"פ אין לסמוך לשער בהם שעורי תורה. עש"ב. ועיין עוד בזה בשו"ת ויעתר יצחק (העליר סי' ו), שהביא דברי הנו"ב והחת"ס וכתב לקיים דבריהם. ע"ש.

אמנם עיין בביאור הלכה (או"ח סי' רעא ד"ה של רביעית) דכתב דלשיטת הצ"ח יש קושיא חמורה, דמסוגיא דיומא דף פ' מוכח דשיעור כמלא לוגמיו משני הצדדים באדם בינוני, הוא יותר מרביעית, ואי ס"ד דשיעור רביעית בזמננו הוא כפליים, דהיינו שיעור ג' ביצים שלנו, א"כ כמלא לוגמיו באדם בינוני משני הצדדים הוא יותר מג' ביצים, וזה כבר בחנתי ונסיתי בכמה אנשים בינונים, המלא לוגמא שלהם משני הצדדים, ועלה לכל היותר רק עד שני ביצים בינוניים בקליפה שלהם, הרי דביצים שלנו לא נתקטנו כ"כ רק איזה שיעור קטן לבד, וע"כ צע"ג בענין השעורים, אך למעשה כתב לעניין דאורייתא, כגון כזית מצה בליל פסח, בודאי יש להחמיר כדבריהם, וכן לענין קידוש של לילה דעיקרו הוא דאורייתא. עש"ב.

גם בשו"ת עמודי אש (איזנשטין דף פב טור ד) כתב להעיר על דברי הצ"ח, שמצא בתשובות הגאונים שערי תשובה (סי' מו' וסי' תשו') לרבינו האי, שכתב וז"ל: ולכן תלו חכמים השיעור בביצים ובפירות שהן קיימין בכל, ואין משתנים, מיהו שיעור הביצים והפירות תלו אותן בדעתו של רואה. עכ"ל. וכן הוא בתשובות הגאונים

הנדפסים בליק (סי' צה). ומבואר דהביצים אינם משתנים מזמן לזמן. ורש"י בשבת (טו,א) כתב, דהביצים מדבריות היו ביצים גדולים משלנו. וכ"כ התוס' ערובין (פג,א) דביצים מדבריות היו גסין יותר מאותן של זמנם. ע"כ. ומשמע דביצים ישתנו מזמן לזמן. ועמ"ש בריטב"א בחידושו לפסחים (מח) וצ"ע. עכ"ד. והנה מה שהביא ראיה מתשובות הגאונים דתלו חכמים השיעור בביצים ובפירות שהן קיימין ואין משתנים, ומזה מבואר דהביצים אינם משתנים מזמן לזמן, ראה בחזו"א (שם) דפירש כוונת הגאון דמציאותם קיימת, ואין הטבע מחליף הביצים על מין אחר כמו חילוף המידות שהן רק בהסכמת בני אדם. ע"ש.

וכעת ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' עו) שכתב דמצא בספר תשובות הגאונים שהו"ל הר"ר ב.מ. לוין, על מסכת ביצה, ומובא תשובת הגאון דביצים ופירות מצויים תמיד ואין לחוש שנשתנו, ומכאן ראיה לחולקים על הנו"ב. ועיין עוד שם דהביא מה שנדפס בסוף הספר מהגאון הרא"ה קוק ז"ל, שמעיד ובא ששמע נאמנה שמצאו בזמן האחרון ביצים חנוטות במצרים, שהמומחים מעידים ע"פ בחינות ברורות שהם ביצי תרנגולת, וגדלם הוא כמו הביצים שבזמנינו, וזהו חיזוק גדול לדברי תשובת הגאון. עש"ב⁴.

והנה לעומת חבל הנביאים הפוסקים הנ"ל שהלכו בשיטת הצ"ח, ישנם אחרונים רבים שהלכו בשיטת הרמב"ם, וסברו שלא היה שינוי במשקל הדרהם במשך כל הדורות. עיין בשו"ת באר מים חיים (למהרש"ו סי' פח) דהביא דברי מרן השו"ע דשיעור חלה תק"כ דרהם קמח מצרית, וכן הביא עוד שיעורים שפסקו הרמב"ם ומרן, וסיים ומעתה אין לנו לזוז מכל השיעורין האלו כלל. ע"ש. ומרן החיד"א בספרו מורה באצבע (סי' צה) כתב, דשיעור סעודת קבע לפת הבאה בכיסנין הוא ע"ב דרהם, שהם שיעור ד' ביצים. ע"כ. ובספר פרי האדמה ח"א (דף קמא), בדין מה שכתב מרן השו"ע דשיעור פדיון הבן שלושים דרהם כסף, כתב דמנהג ירושלים ת"ו כל מה שראינו דור אחר דור, שנותנים אחד ושלושים דרהם כסף מזוקק או שווים. ע"ש. ובספרו מזמח אדמה (דף ג') כתב דשיעור כזית ו' דרהם והביצה י"ח דרהם. וראה בבא"ח (שנה ראשונה פנחס אות יו') דכתב דהאוכל פת כיסנין עד נ"ד דרהם שהוא שיעור שלושה ביצים מברך מעין ג', ועל ע"ב דרהם מברך ברה"מ. ע"ש. ועיין בשו"ת ישכיל עבדי ח"ד (או"ח סי' לב), דכתב דכל המרבה לבדוק בספרן של ראשונים כמלאכים גדולי רבני הספרדים שמתקופת מרן הקדוש עד תקופתינו, עינו יחזו דכולם שוים לטובה פה אחד שמשקל הדרהם והרביעית והביצה וכו' עודם עומדים בתוקפם, כאשר היה בזמן מרן הקדוש ז"ל עד תקופתו של הרמב"ם ז"ל, ומי לנו גדול ממרן פרי אדמה שהוא

⁴יש עיר קדומה שכוסתה בלבה בתקופת התנאים באיטליה, נשתמרה כל העיר כולה ממש, ונמצאו בה ביצים כשלנו. וכן גלוסקמאות וקברים שנמצאו בגליל וירושלים ובמערות בהרי יהודה מתקופת התנאים, בגודל אדם כמונו ממש. וכתובת השילוח ומקוואות בעופל. ובמצרים בקברי הפרעונים. ועוד. העורך.

מרא דארעא דישראל ועיה"ק ירושת"ו, שלאורו אנו הולכים בכל עניני המנהגים בעיה"ק ירושת"ו. ואחרון חביב מאור הגולה מרן החיד"א ז"ל בברכ"י סי' קס"ח ובמחב"ר שם, בנוגע לשיעורי קביעות סעודה לברהמ"ז וברכת מעין ג', אשר כולם שוים לטובה בשיעור הביצה והרביעית, כהוראת מרן. עכת"ד. וראה בשו"ת יחיה דעת (ח"ד סי' נה) דכתב שדור דור וחכמי חוזרים על שיעור משקל הדרהם בכל מידות השיעורים של תורה, ואילו היה שינוי בדרהם בתקופה כל שהיא, מיד היו רבותינו האחרונים מתריעים ומודיעים על השיעור החדש, כדי שלא יכשלו העם בכל עניני שיעורי תורה, אלא ודאי שמעולם לא נשתנה שיעור הדרהם כלל. ע"ש. ובשיעורי תורה להגרא"ח נאה (עמ' צח) כתב בשם פתח דביר ח"ב (בהשמטות לסי' קצ) דשיעור זה דרביעית כ"ז דרהם, פשוט ומורגל בכל תפוצות ישראל אה"ק וגבולותיה, וערי תורכיה ואיטליה וערי המערב ומצרים, כמו שנתברר לנו מפי מגידי אמת גברי רברבי, ומזה ג"כ ראייה דס"ל דהדרהם לא נשתנה מימי הרמב"ם עד זמננו, וכן נמשכה המסורת אצל חכמי הספרדים דור אחר דור לשער כ"ז דרהם הרביעית עד היום הזה. ע"ש. וראה בספרו שיעורי ציון, שהעיקר כמנהג רבני הספרדים שנהגו בכל הדורות כדעת הרמב"ם ומרן, שהדרהם לא נשתנה כלל, וגם האשכנזים עזבו מנהג שנהגו בחו"ל, ונוהגים כמנהג שנוהגים בא"י כדעת הרמב"ם ומרן. ע"ש.

ובשו"ת יחיה דעת (ח"ד סי' נה) ובהליכות עולם ח"א (פרשת צו אות יא) הביא דברי הגאון רבי צבי פסח פראנק, שהובאו דבריו בספר שיעור מקוה, דכתב דידוע ומפורסם ששיעור חלה בברכה כפי שנהגו בירושלים מאז ומעולם הוא שבע אוקיות קמח, והוא מנהג הנהוג בירושלים למעלה מחמישים שנה, ומיוסד ע"פ דברי הרמב"ם ומרן השו"ע, שהוא תק"כ דרהם, אלא שבשבע אוקיות יש בהן עודף חמישה דרהם על שיעור תק"כ דרהם, וכן היה המנהג מוחזק בירושלים מזמן גאוני ארץ תקיפי דארעא דישראל מדורי דורות, וחלילה לשנות מכל מה שנהגו בימי גאוני עולם האלו. עש"ב.

ובספר ארץ ישראל (להגרי"מ טוקצינסקי עמ' קח) כתב דשיעור המדויק של מ"ג ביצים וחומש ביצה לא ברור לנו, לפיכך נוהגים שרק על עיסה מן שבעה אוקיות קמח (2 ק"ג פחות רבע), מברכים עלה להפריש חלה, ומחמש עד שבע אוקיות מפרישים בלא ברכה, ובפחות מחמש אוקיות לא צריכים להפריש. ע"כ. ובשו"ת אור לציון ח"ב (מבוא ענף א אות י) כתב דלענין חלה המנהג הוא לשער תק"כ דרהם ולברך עליה, וכדעת מרן ביר"ד (סי' שכד' ס"א), ושלא כדעת החזו"א ועוד אחרונים שצריך שיעור גדול יותר, והטעם שכבר נהגו כך, כמ"ש בכה"ח (סי' תנו אות טז), שהמנהג לשער שיעור חלה תק"כ דרהם. ע"ש. ולא אמרין סב"ל במקום מנהג. והטעם למנהג גבי חלה, כיון דחלה בזה"ז דרבנן, וכמבואר בשו"ע יו"ד (סי' שכב ס"ב) ולכן הקלו. עש"ב.

אתה הראת לדעת שרבים וגם שלמים מרבתינו גאוני עולם ומצוקי ארץ הולכים בדרך הזהב שסללו לנו הרמב"ם ומרן השו"ע בעניני השיעורים.

והנה הגרע"י שליט"א בספר הליכות עולם (שם) כתב דלאחרונה הוכיח תלמיד חכם אחד ששיעור הדרהם אינו יותר משלושה גרם, ולפי זה יוצא ששיעור הקמח החייב בהפרשת חלה בברכה הוא ק"ג אחד וחמש מאות וששים גרם. ולהלכה נראה שיש להחמיר ולנהוג ולהפריש חלה משיעור זה עם ברכה, והוא ע"פ "קונטרס רביעית הלוג" תדפיס מקובץ "בית אהרן וישראל" (עמ' יג), שחיבר הרה"ג הד"ר יהודה מרגולין, שכתב שאחרי מחקר שבאוסף המוזיאונים מכל המטבעות בכל רחבי העולם, שבתוכם נמצא מספר רב של דרהמים בכל התקופות, מכל מטבעות הדרהם שבתקופת הרמב"ם לא נמצא כמעט מטבע דרהם יותר משלושה דרהם, וזה הוכחה שאין לשער משקל הדרהם כפי הגר"ח נאה שהוא שלושה גרם וחמישית. ע"ש. וראה עוד בסה בספר מידות ושעורי תורה (בניש פרק ל אותיות ה-ו), שכתב דהגר"ח נאה השתמש בדרהם שיצא בימיו בא"י, והוא הדרהם התורכי של הדורות האחרונים, ומשקלו 3.205 גרם (שיעורי תורה עמ' קמט). אך נראה דדרהם זה כבד מהדרהם שיצא בימי הרמב"ם, דמהרמב"ם הלכות ביכורים (פ"ו הט"ו) והלכות עירובין (פ"א הי"ב) ופיה"מ ב"ק (פ"ט מ"ו), מוכח שהדרהם היה בן ס"ד גרעיני שעורה, א"כ הרי זה שני שליש מתקאל ומשקלו 2.83 גרם. ע"ש. ועיין עוד שם בהערה 19 דכתב שעל משקלו של הדרהם המצרי שכותב הרמב"ם קשה לעמוד, כיוון שכמעט כל הדרהמים של המלכים האויבים ששלטו במצרים בימי הרמב"ם הוטבעו בסוריה, והמשקל הממוצע מרוב מטבעות אלו הוא 2.90 - 2.92 גר'. עוד נמצאו דרהמים בודדים מהטבעה במצרים (קהיר) בימי הרמב"ם ומשקלם נע בין 2.34 - 2.96 גר'. ע"ש. וזה כדברי ההליכות עולם הנ"ל. וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו נפלאות.

מדור תגובות

ד"ר אורן אהרן רוזן נ"י

לכ' הרב חזקיה רוטשטיין שליט"א

שלום וברכה

הפנה אותי מורי ורבי הרב מכלוף פחימה שליט"א לכתוב התייחסות למאמר שיצא לאחרונה על ידי המכון למצוות התלויות בארץ על כך שהתכלת אינו ידוע מה הוא⁵:

א. המראה של התכלת מפורש בספר "ברק השחר" [שנכתב על ידי הגר"א]: שהמראה של התכלת הוא [בגזרה שווה] "זוהר" או נגה [מס' ברכות ו,ב ד"ה "נגה" ע"פ הרבה פסוקים בנביאי ישראל]. והוא ידוע במסורת כמין סוג של לומינסצנציה בצבע ירוק-אתרי [כגון של שריפת יסוד הגפרית על פי ספר "שלטי הגיבורים" על ידי הרב פורטו-לאונה ממנטובה, מגדולי חכמי איטליה. וכן בפסקי הרא"ש המוזכר על ידי ההגהות בגמרא של ספר "שדה צופים" מאת הרב בצלאל מרגנשבורג על מס' ברכות ט,ב ד"ה "בין תכלת. [המראה הכחול הנגלה של הפתילות הצבועות מדם חילזון] לבין כרתי [ירוק על פי רש"י] שהוא המראה של האור הגנוז [כפי שמתארים אנשים שנפטרים וחוזרים בהחייאה רפואית לחיים], שהתגלותו מעידה על סימן לקדושה, [עי' ספר אור החיים מאת הרב חיים בן עטר זצוק"ל: "שכאשר מעשי בני אדם לוקין המאורות לוקין"]. המדענים מזהים את הזוהר כסוג של זריחה הקרויה "פוספורסצנסיה", והיא מתוארת בספרות כמצויה ביהלומים [אבני החשן של שבט זבולון - על פי ספר שמות רבה], ובצמחים שמהם היו מפיקים את שמן המשחה, ובבעלי חיים - כמו כבשים - בפרט בצמר שלהן. אותה זריחה היא סמויה לעין בדרך כלל.

ב. את מראה הזוהר ניתן להפיק [על-פי מסורת עתיקה המיוחסת לחכמי ספרד, צרפת וגרמניה] על ידי צביעת צמר בדם חילזון ללא הוספת סממנים, על-פי שיטת בעלי התוספות, או על ידי הוספת סממנים לפי רוב ראשונים אחרים [על-פי האמור בחז"ל במסכת מנחות מב,ב ד"ה ר' יהודה].

ג. הריאקציה הכימית הייתה כידוע היום [ועל-פי מסורת כ"פוטו-דה-ברומינציה, של די-ברומו-אינדיגו, לקבלת אינדיגו] שהיא מוליקולה זהה למוליקולת צבע של קלא-אילן, אלא שההבדל הוא שאטומי הברום מהדי-ברומו-אינדיגו הגיבו עם הצמר לתת צמר עם חומצות אמינו, בצמר מיוחדות הקרויות ברומו-טרפטופאן [שיש להן

⁵ במאמרו של הרב חזקיה רוטשטיין שליט"א לא כתב שהתכלת אינו ידוע, ואדרבא טוען שידוע, ויש לו שיטה חדשה. כיע"ש. וכנראה הה"כ נ"י לא ראה גוף המאמר, ובכל זאת למלא רצונו אנו מפרסמים מדבריו.

פוספורסצנטיה בצבע כרתי או ירוק, על-פי מס' ברכות ט, ב ד"ה כרתי [ירוק על-פי רש"י]

ד. לפיכך בצמר לבן יש מראה נגה [זוהר] של חלבוני צמר לבן, כמו בפשתן, שגוונו הוא כחול או תכלת, בעוד בפתיל תכלת יש מאור פוספורסצנטי סמוי בימינו שגוונו ירוק [בעוד בימינו רואים גוון כחול בהיר שמעיד כי האינדיגו [שדינו כלבן] אינו ממסך מבחינה פוטוכימית על הזוהר הירוק [כמראה שריפת יסוד הגפרית].

ה. אבל צריך להבין שייתכן שהסיבה שצריך גם לבן בגדילים, כיוון שספיחה של פטריות פוספורסצנטיות מסויימות יכולה להעיד על נגעי צרעת בבגד, מכח המראה הזוהר השונה בפתיל לבן [שאם הפתיל לבן ללא זוהר, הרי שאין הבגד נגוע והוא טהור, בעוד שפתיל לבן זוהר בנגע כמראה שמן המשחה. עי' סנהדרין ק, ב דה' אחיטופל] שחשב שהוא משוח בשמן המשחה, כאשר למעשה היה נגוע בצרעת].

ו. אבל בדם חילזון הפטריות של נגעי צרעת אינן גדלות בגלל התכונות האנטי-בקטריאליות של הדם חילזון, לכן אין זו עדות לטהרה מנגעי הטומאה, אלא כסימן לקדושה וכפרה על שנאת חנם [עי' ספר צבאות ה' מאת הרמק מפאנו זצ"ל].

ז. לכן התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, על פי דברי חז"ל להייתר לבוש הבגד לתפילה. ואם אין תכלת יטיל לבן.

ח. אבל אין זה נכון שהתכלת אינו ידוע. והיתר הלבוש שלו בימינו למי שאין לו מסורת, הוא עניין כלכלי ואינו קשור לידיעות או מסורת במלאכת הצביעה.

בכבוד רב

דר' אורן אהרן רוזן